Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

જૈન તત્ત્વજ્ઞાન, જૈન સાહિત્ય, જૈન કળા અને જૈન
ઇતિહાસના વિષયો ચર્ચતું, શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક
સમિતિનું પ્રતિકાર વિષયક માસિક મુખપત્ર.

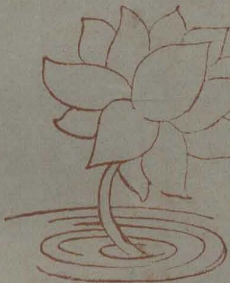

તંત્રી :
શાહ ચીમનલાલ ગોકળદાસ

વર્ષ ૨] ક્રમાંક ૨૨ [અંક ૧૦

ACHARYA SRI KAILASSAGARSURI GYANMANDIR
SHREE MAHAVIR JAIN ARADHANA KENDRA
Koba, Gandhinagar - 382 007.
Ph.: (079) 23276252, 23276204-05
Fax : (079) 23276249

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

श्री जैन सत्य प्रकाश

(मासिक पत्र)

विषय-दर्शन

१ श्री सरस्वती विंशिका : आचार्य महाराज श्रीमद् विजयपद्मसूरिजी : ५११
२ समीक्षाभ्रमाविष्करण : आचार्य महाराज श्रीमद् विजयलावण्यसूरिजी : ५१३
३ श्रीशंखेश्वरपार्श्वनाथ स्तोत्रम् : मुनिराज श्री वाचस्पतिविजयजी : ५१६
४ दिगंबर शास्त्र कैसे बने ? : मुनिराज श्री दर्शनविजयजी : ५१७
५ सर्वमान्य धर्म : आचार्य महाराज श्रीमद् सागरानन्दसूरिजी : ५१९
६ સહેટ મહેટ : મુનિરાજ શ્રી દર્શનવિજયજી : ૫૨૬
૭ બાહડમેરુ : સ્વ. મુનિરાજ શ્રી હિમાંશુવિજયજી : ૫૨૭
૮ ગુજરાતની જૈનાશ્રિત કળા : શ્રીયુત સારાભાઈ મણિલાલ નવાબ : ૫૩૧
૯ "જૈનદર્શન"ને ઉત્તર : આચાર્ય મહારાજ શ્રીમદ્ સાગરાનંદસૂરિજી : ૫૩૫
૧૦ અક્ષય તૃતીયા : આચાર્ય મહારાજ શ્રીમદ્ વિજયપદ્મસૂરિજી : ૫૩૯
૧૦ પુરાતન ઇતિહાસ અને સ્થાપત્ય
પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ : મુનિરાજ શ્રી જયંતવિજયજી : ૫૪૩
१२ लुप्तप्रायः जैनग्रन्थों की सूचि : श्रीयुत अगरचन्दजी नाहटा : ५४७
સમાચાર : પૃષ્ઠ ૫૫૦ ની સામે

સૂચના—પરમ પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી સાગરાનંદસૂરિજી મહારાજનો "દિગંબરોની ઉત્પત્તિ" શીર્ષક ચાલુ લેખ, તથા પરમ પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયલબ્ધિસૂરિજી મહારાજનો "પ્રભુ શ્રી મહાવીરનું તત્ત્વજ્ઞાન" શીર્ષક ચાલુ લેખ આ અંકમાં આપી શકાયો નથી.

: વિજ્ઞપ્તિ :

જે પૂજ્ય મુનિરાજોને "શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ" મોકલવામાં આવે છે, તેઓએ પોતાના વિહારાદિકના કારણે બદલાતું સરનામું દરેક મહિનાની સુદી ત્રીજ પહેલાં અમને લખી જણાવવા કૃપા કરવી, જેથી માસિક ગેરવલ્લે ન જતાં, વખતસર મળી શકે.

વાર્ષિક લવાજમ:

સ્થાનિક ૧-૮-૦

બહારગામનું ૨-૦-૦

છુટક અંક ૦-૩-૦

: જોઇએ છે

શ્રી 'જૈન સત્ય પ્રકાશ' ના પ્રથમ વર્ષના ૨, ૩, ૭, ૮, અંકોની જરૂર છે. જેઓ તે મોકલશે તેનો આભાર સ્વીકાર કરીને બદલામાં તેટલા અંકો મજરે આપવામાં આવશે.

મુદ્રક અને પ્રકાશક: **ચીમનલાલ ગોકળદાસ શાહ**, મણિ મુદ્રણાલય, કાળુપુર, ખજુરીની પોળ, અમદાવાદ.

પ્રકાશન સ્થાન: શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિ કાર્યાલય, જેશિંગભાઈની વાડી, ઘીકાંટા, અમદાવાદ.

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

णमो त्थु णं भगवओ महावीरस्स

सिरि रायनयरमज्झे संमीलिय सव्वसाहुसंमइयं । पत्तं मासियमेयं भव्वाणं मग्गयं विसयं ॥१॥

卐 શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ 卐

अण्णाणग्गहदोसगत्थमइणा कुव्वंति जे धम्मिए,
अक्खेवे खलु तेसिमागमगयं दाउं विसिट्ठुत्तरं ॥
सोउं तित्थयरागमत्थविसए चे भेऽहिलासा तया,
वाइज्जा प्पवरं पसिद्धजइणं सच्चप्पयासं मुया ॥ २ ॥

પુસ્તક ૨ અંક ૧૦

વિક્રમ સંવત્ ૧૯૯૩ : વૈશાખ શુકલા પંચમી | વીર સંવત્ ૨૪૬૩ શનિવાર | : સન ૧૯૩૭ મે ૧૫

श्री सरस्वती विंशिका

कर्ता—आचार्य महाराज श्रीमद् विजयपद्मसूरिजी

(आर्यावृत्तम्)

सिरिकेसरियाणाहं, थुणिअ गुरुं पुज्जणेमिसूरिवरं ॥
सज्झायमोयदक्खं, पणेमि सिरिसारयाथुत्तं ॥ १ ॥

जिणवइवयणणिवासा, दुरियविणासा तिलोयकयथवणा ॥
सुगुणरयणमंजूसा, देउ मई सारया विउलं ॥ २ ॥

सिरिगोयमपयभत्ता, पवयणभत्तंगिभव्वणिवहस्स ॥
विग्घुड्डावणसीला, देउ मई सारया विउलं ॥ ३ ॥

मुक्कुज्झयणुस्साहा, हयासया देवि ! तं विहाणेणं ॥
सरिऊण पीइभावा, कुणंति पढणं महुस्साहा ॥ ४ ॥

दिव्वाहरणविहूसा, पसण्णवयणा विसुद्धसम्मत्ता ॥
सुयसंघसंतिकरणा, देउ मई सारया विसयं ॥ ५ ॥

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

जीए झाणं विमलं, थिरचित्तेणं कुणंति सूरिवरा ॥
पत्थाणसरणकाले, वरया सा सारया होउ ॥ ६ ॥

सिरिमायाबीयक्खर–मयरूविस्सरियदाणसुहलक्खे ॥
जगमाइ ! धण्णमणुया, सइ प्पहाए सरंति मुया ॥ ७ ॥

वय वय मह हियजणणि ! मियक्खरेहिं मए किवं किच्चा ॥
सक्केमि कव्वरयणं, काउं जेण प्पकालंमि ॥ ८ ॥

कुण साहज्जमणुदिणं, सुयसायरपारपत्तिकज्जंमि ॥
ण विणा दिणयरकिरणे, कमलवियासो कया हुज्जा ॥ ९ ॥

तुज्झ नमो तुज्झ णमो, तुम प्पसाएण चउविहो संघो ॥
सुयणाणज्जणसीलो, परबोहणपच्चलो होइ ॥ १० ॥

णेगेऽवि गंथयारा, गंथाईए णवेअ तुह चरणे ॥
साहंति सज्झसिद्धी, अणग्गलो ते प्पहावोऽत्त ॥ ११ ॥

गीयरइतियसवइणो, वंतरसामिस्स पट्टराणीए ॥
देवी सरस्सईए, विइयाइ अणेगणामाइं ॥ १२ ॥

सुयदेविं पहुसमया, हिट्ठाइग मेव भारइं भासं ॥
णिच्चं सरस्सइं तह, थुणंतु मुहु सारयं वाणीं ॥ १३ ॥

भत्तीइ पयाण तुहं, हंसोऽवि जए सुओ विवेइत्ति ॥
तेसिं किं पुण जेसिं, तुम चरणा सुमरिआ हियए ॥ १४ ॥

वामेयरपाणीहिं, धरइं वरपोम्मपुत्थियं समयं ॥
इयरेहिं तह वीण, क्खमालियं सेयवासहरिं ॥ १५ ॥

वयइं णियमुहकमला, एयक्खरमालियं पणवपूयं ॥
संसुद्धबंभवइया, किरियाफलजोगवंचणया ॥ १६ ॥

वाएसरिं विणेया, मणुया झाअंति मंतवण्णेहिं ॥
जे ते पराजिणेंते, बिहप्फइं विमलधिसणाए ॥ १७ ॥

तव गुणसईअ जणणि ! जायइ भव्वाण कयनिसण्णाए ॥
आणंदबुद्धिवुड्ढी, कल्लाणं रम्मरिद्धिजसं ॥ १८ ॥

(अपूर्ण)

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

समीक्षाभ्रमाविष्करण

[याने दिगम्बरमतानुयायी अजितकुमार शास्त्रीए " श्वेताम्बरमतसमीक्षा "मां आलेखेल प्रश्नो प्रत्युत्तर]

लेखक—आचार्य महाराज श्रीमद् विजयलावण्यसूरिजी

(गतांकथी चालु)

साधु आहारपान कितने वार करे ?

आगळ चालतां लेखक जणावे छे के—

" मुनिसंघ में सब से अधिक बड़े और ज्ञानधारी होने के कारण ही क्या आचार्य उपाध्याय दो वार आहार करें ? क्या महाव्रतधारियों में भी महत्त्वशाली पुरुष को अनेक वार आहार करने सरीखी सदोष छूट है ? "

आ लखाणमांथी नीचीने बाबतो तरी आवे छे.

१. आचार्य तथा उपाध्याय बे वार आहार लई शके छे तेमां शुं तेओ पदवीमां मोटा छे अने ज्ञानादिक गुणथी अधिक छे ते कारण ?

२. बे वार आहार करवो ते सदोष वस्तु छे ।

३. महाव्रतधारीमां महत्त्वशाली पुरुषने अनेक वार आहार करवानी छूट शास्त्र आपी शके ? अर्थात्—आपे छे ते अनुचित छे ।

प्रथमना जवाबमां जणाववानुं जे—बे वार आहारने उचित व्यक्तिओनां नामो जे कल्पसूत्रना पाठने अवलम्बीने लेखक जणावे छे तेमां नीचे प्रमाणे नामो छे—

१ आचार्य, २ उपाध्याय, ३ तपस्वी, ४ ग्लान, ५ वैयावच्चकरनार, ६ क्षुल्लक, अने ७ क्षुल्लिका, छतां पण बीजां नामोने अन्धारामां राखीने आचार्य तथा उपाध्यायनां ज नाम आपी आ बे मोटा अने ज्ञानधारी छे माटे बे वार खावानी छुट अपाणी हशे ? आवी हास्य क्रीडार्थी लेखके पोतानी मनोभावनाने खरेखर प्रदर्शित करी छे। बे वार आहारमां कांई आचार्य अने उपाध्यायनां ज नाम नथी आपेलां, के जेने अंगे लेखकने लखवानो प्रसंग रहे ।

श्वेताम्बर दर्शनमां तथा दिगम्बर मतमां जे कारणे एक वार आहारनी छूट मनाय छे, ते कारण ज्यां एक वार आहारथी न सचवाई शकतुं होय त्यां ते कारणने अनुलक्षीने अनेक आहार छे। आ अनुगमने लेखके जो ध्यानमां राखेल होत तो आ लखवानी जरूरत रहेत नहि, अस्तु । धर्मना साधनभूत शरीरथी अग्लान भावे ते ते धर्म साधी शकाय तेटला माटे एक वार अथवा अनेक वार आहार छे ।

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

न हि प्रयोजनमन्तरेण मन्दोऽपि प्रवर्तते किंपुनः सूत्रकृतो भगवन्तः ।

प्रयोजन सिवाय मन्द माणस पण प्रवृत्ति नथी करतो तो सूत्रकार भगवान् तो करेज शानी ? अर्थात् तेमनी प्रवृत्ति तो जरूर प्रयोजन वाळी ज होय, माटे उपर्युक्त व्यक्तिने बे वार आहार जणाववामां शुं प्रयोजन समायेल छे तेनो आपणे विचार करीए—

प्रथग आचार्य भगवान् के जेओ शासनना राजा छे, जेमना पर शासनसाम्राज्यनी धुरा निर्भर छे, तेओश्रीने इतरदर्शनना आक्रमणथी जैनेन्द्रशासनने अबाधित राखी विश्वव्यापी बनाववुं, राजादि विद्वान् वर्गने जैनधर्मनां अमोलां सुभाषितो समजावी तेमने वीतराग शासन प्रत्ये प्रेमाळु बनाववा, संघनी धार्मिक परिस्थिति जाळववी, मुनिगणने वांचना आपवी, सारणा वारणादि करवां वगेरे वगेरे अनेक प्रकारनो शारीरिक अने मानसिक बोजो होय छे । आ बोजाने अंगे तेओश्रीना शरीरने वधारे घसारो पहोंचवानो सम्भव छे, अने तेमना शरीर पर धार्मिक जनता अने धार्मिक कार्यनो आधार छे । हवे एक वार ज आहार करवाथी आ शरीर ग्लानि पामतुं होय तो बे वार पण आहार करीने शासनधुरा अग्लान भावे वहन करे, आटला माटे बे वार आहारनी जरूरतमां तेओश्रीनुं नाम आपेल छे । आमां पण कोई विशिष्ट संघयणवाळा होय अथवा विशेष बोजो न होय अने एकवारना आहारथी निर्वाह चलावी शकता होय तो एक वार वापरीने पण चलावी ले, पण आचार्यने बे वार वापरवुं ज जोईए एम काई शास्त्रकार भगवान् फरमावता नथी ।

बीजा उपाध्यायजी महाराज के जेओ शासनसम्राट् आचार्यना युवराज स्थानापन्न छे, भावि आचार्य पदने योग्य छे, जेओ आचार्य स्थाननी तालीम लई रह्या छे, तेओने पण मुनि समुदायने सूत्रो भणाववां वगेरे अनेक कार्यनो बोजो होय छे, जेने अंगे तेमनुं पण आचार्यनी जेम बे वारमां नाम आपवामां आवेल छे । आमां पण एकवारथी जो निर्वाह थतो होय तो एकवारथी पण चलावी ले ।

त्रीजा तपस्वी के जेओने विशेष तपस्याने अंगे जठराग्नि मन्द थाय ते स्वाभाविक छे, अने मन्द जठराग्निमां एकी साथे वापरेलो आहार कदाच विकृत थइने ताव, झाडा, उलटी के वातप्रकोप वगेरेने करे, जेथी एकी साथे नहि वापरता प्रथम थोडुं वापरी जठराने प्रगतिमां लावीने पछीथी वापरे । आवां कारणोने अंगे तपस्वीनुं पण बे वारमां नाम आपेल छे, आमां पण कोई एक वारथी निर्वाह चलावी शकता होय तो एक वार पण वापरे ।

चोथा ग्लान के जेओ रोगथी ग्रस्त छे, अने रोगी अवस्थामां जठराग्नि मन्द होय ए स्वाभाविक छे । आ मन्द जठराग्निमां सर्वथा आहारनो त्याग कराय तो ते विशेष मन्द थाय अने शरीर विशेष क्षीण थई जवाथी धर्मध्यान साचववुं मुश्केल थई पडे, कदाच एक ज वार थोडो आहार लेवाय तो आखो दिवस ते चाली शके नहि, अने क्षुधाथी

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

पीडित थाय । कदाच एकी वखते ज बधो आहार लेवाय तो ते विकृत थईने अनेक जातना दोषो पैदा करे, अने बेवार लघु भोजन करवामां आवे तो उपर्युक्त दोष नहि थता गुण पैदा थाय, आवा मुद्दाथी ग्लानने बे वारमां गणाव्या छे । आमां पण कोई एकवार आहारथी उपर्युक्त दोषनो परिहार करी शके तो एकवार वापरीने पण चलावी ले ।

पांचमा वेयावच्च करनार के जेने आचार्य, उपाध्याय, तपस्वी अने ग्लान वगेरेनी वेयावच्च करवानी होय छे । जेने अंगे शारीरिक परिश्रम विशेष पडे ते स्वाभाविक छे । अने विशेष शारीरिक परिश्रमवाळाने खाधेल आहार जलदी पची जाय अने पाछी क्षुधा आवीने उपस्थित थाय ए पण अनुभवसिद्ध छे । आ क्षुधानी निवृत्तिने अर्थे बीजी वार आहार लईने पण क्षुधावेदनीयनी शान्ति करीने वेयावच्चने साधे, आवा मुद्दाथी वेयावच्च करनारनुं नाम बे वारमां आपवामां आवेल छे । आमां पण कोई विशिष्ट संघयण वाला होय अने एकवारथी चलावी शकता होय तो एकवारथी पण चलावी ले, अन्यथा बे वार पण आहार ले । आ बाबतमां जुओ टीकाकार महाराजनां वचनो—

“ते तु एकवारं भुक्तेन वैयावृत्त्यं कर्तुं न शक्नुवन्ति तदा द्विरपि भुञ्जते”

भावार्थ—वेयावच्च करनारा एकवार खाधेला आहारथी वेयावच्च करवा समर्थ न थई शकता होय तो बे वार पण आहार वापरे ।

छठा क्षुल्लक अने सातमी क्षुल्लिका अर्थात्—बाल साधु अने बाल साध्वी । जेम जेम शरीरना बांधानी विशेष मजबुतता तेम तेम आहारना कालनुं विशेष अन्तर, अने जेम जेम शरीरनी शिथिलता तेम तेम आहारना कालनुं अल्प अन्तर होय छे । आ नियमे वैक्रिय शरीरने पण छोड्यां नथी । वैक्रिय शरीरधारी देवगणमां सौथी वधारे मजबुताईवाळुं शरीर अनुत्तरवासी देवोने होय छे, के जेने तेत्रीश सागरोपम जेवा लांबा काल सुधी एक ज स्थितिए शरीर राखवा छतां पण लेशमात्र परिश्रम लागतो नथी । आ अनुत्तर देवोने नीचेना देवो करता आहारना (लोमाहारना) कालनुं विशेष अन्तर होय छे, अने नीचे नीचेना देवोने तेना करतां अल्प अन्तर होय छे, अर्थात् वेलो वेलो आहार लेवो पडे छे । आवी रीते प्रथम आराना युगलियाने शरीरनुं विशिष्ट बन्धारण होवाथी त्रण त्रण दिवसने आंतरे आहार लेवानो होय छे, अने बीजा आराना युगलियाने तेना करतां कांई मजबुताईवाळुं शरीर होय छे तेथी बब्बे दिवसने आंतरे आहार लेवानो होय छे । आवी रीते ऋषभदेव भगवानना समयमां तपस्याने अंगे १२ मासनुं आहारनुं अन्तर त्यारे बावीश जिनना साधुने ८ मासनुं अने महावीर प्रभुना तीर्थमां ६ मासनुं होय छे, कारण के अवसर्पिणी कालना अनुभावने लईने शारीरिक बांधो हीन थतो जाय छे । प्रस्तुतमां बाल साधु साध्वी के जेना शरीर बगीचाना उगता कोमळ छोडवा जेवां छे, जेने स्वयोग्य

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

शरीरना बंधारणमां पण घणी अधुराश छे, जेने अंगे बन्धारणनी विशिष्टता जणावनार दाढीना, मूछना, काखना के बस्तिना रुंवाटां पण आव्यां होतां नथी। जेम बगीचाना कोमळ छोडवा वर्षाद मात्रना पाणीथी नभी शकता नथी परन्तु अवारनवार बीजा पाणीनी अपेक्षा राखे छे तेम आ क्षुल्लक अने क्षुल्लिका एकवारना आहारथी नभी शकतां नथी एटला माटे बे वारमां तेमनां नामा आप्यां छे, आमां पण कोई विशिष्ट शरीरने अंगे एक वारथी नभावी शके तो एक वारथी पण चलावी ले। (अपूर्ण)

श्री शंखेश्वरपार्श्वनाथ-स्तोत्रम्

कर्ता–मुनिराज श्री वाचस्पतिविजयजी

[पंचचामरवृत्तम्]

सरोजलीननीलिमप्रभाप्रभावुकाम्बुद–च्छटाकटालिवैद्युतप्रकाशनीलकङ्कणम् ॥
सुवर्णकर्णिकाम्बुजच्छटाविसारिकबुरं, स्तवीमि पार्श्वनाथमुच्चमुक्तिसद्मदायकम् ॥ १ ॥
सहस्रवत्सरायितं व्यशीतिवर्षपूर्वकं, सुनागराजयुग्मकैस्सुरालये च पूजितम् ॥
कलङ्कमुक्तचन्द्रवन्मयूखमस्ति निर्मलं, स्तवीमि पार्श्वनाथमुच्चमुक्तिसद्मदायकम् ॥ २ ॥
अमर्त्यमेघवाहनालिकोत्करेण चुम्बितं, अशेषशेषमस्तकावतंसपीठलालितम् ॥
सुरासुरेशसेवितं भवच्छिदांघ्रिपङ्कजं, स्तवीमि पार्श्वनाथमुच्चमुक्तिसद्मदायकम् ॥ ३ ॥
स्मृतीन्दुचन्द्रिकायितं क्षणेऽपि सिद्धिदायिनं, भवार्णवे पतत्प्रजासुतारणे हि नौसमम् ॥
सदेह यस्य सप्तके भुवां क्रमाम्बुजद्वयं, स्तवीमि पार्श्वनाथमुच्चमुक्तिसद्मदायकम् ॥ ४ ॥
पुरा जरां निवारितुं मुरारिराजवन्दितं, यशः शिशुक्षपाकरोव वृद्धिमाढ्यतां गतम् ॥
सुशंखतीर्थपत्तने प्रभावुकेऽधुनोषितं, स्तवीमि पार्श्वनाथमुच्चमुक्तिसद्मदायकम् ॥ ५ ॥
नृशंससंशयावलीतमोभिदाब्जभास्करं, सुवर्णरत्नकुट्टिमप्रभोत्करेणभासितम् ॥
विसारिसारिपर्षदि प्रकृष्टबोधिरत्नदं, स्तवीमि पार्श्वनाथमुच्चमुक्तिसद्मदायकम् ॥ ६ ॥
पयोऽब्धिवारिनैष्किकप्रकम्बुकण्ठनिर्गतै–रनेकतीर्थपूतकैर्महाभिषेचनो विधिः ॥
सुवर्णशैलशेखरेऽमरेश्वरैर्मुदाकृतः, स्तवीमि पार्श्वनाथमुच्चमुक्तिसद्मदायकम् ॥ ७ ॥
जटाकटाब्धिनिर्गता पवित्रिताऽपि जाह्नवी, सदा सुमेखलागता विभाति भाति विस्तृता ॥
वराणसी तदेशिताश्वसेनराजनन्दनं, स्तवीमि पार्श्वनाथमुच्चमुक्तिसद्मदायकम् ॥ ८ ॥

॥ प्रशस्ति ॥ (पृथ्वी छन्दः)

सदा सरसि मानसे सुरगणोऽपि यं सेवते, पिबन्ति वचनामृतं सुमतिमाश्रयन्ते परे ॥
सलोकसुरसेविते मुनिप्रचारिशंखेश्वरे, व्यरीरचदमुं मुदा जनहिताय वाचस्पति ॥१॥

॥ श्री शंखेश्वरपार्श्वनाथ-स्तोत्रं सम्पूर्णम् ॥

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

दिगम्बर शास्त्र कैसे बने?

लेखक—मुनिराज श्री दर्शनविजयजी

(गतांक से क्रमशः)

प्रकरण ११–आ० श्री मानतुंगसूरि

भगवान् महावीरस्वामी की शिष्य परंपरा में १६ आ० श्री सामन्तभद्रसूरिजी के पश्चात् क्रमशः १७–वीर नि० सं० ५९५ में कोरन्टा में प्रतिष्ठाकारक आ० श्री० वृद्धदेवसूरि, १८–आ० श्री प्रद्योतनसूरि, १९–आ० श्री मानदेवसूरि और २०–आ० श्री मानतुंगसूरि पट्टधर हुए।

आ० श्री मानतुंगसूरि गणधर सुधर्मास्वामी से २० वें और वनवासी गच्छ के चौथे आचार्य थे। महाकवि बाण और मयूर आपके समकालीन पंडित थे। जब आपने भक्तामर स्तोत्र बनाकर राजा को प्रतिबोध किया तब उनकी विद्या के चमत्कार से राजा उन्हें अधिक मानने लगा, आपने नमिऊण नामक महाभयहर स्तोत्र बनाकर नागराज को भी अपने वश किया था। इनके अलावा भक्तिभर इत्यादि अनेक स्तोत्र आपने बनाये हैं।

इन सब स्तोत्रों को पढकर कोई भी विद्वान् आपके श्वेतांबर होने का दावा कर सकता है। इसके लिए लोकप्रसिद्ध भक्तामर स्तोत्र के कतिपय काव्य देखिए—

काव्य २५ में और और देवों के नाम से तीर्थंकर भगवान की तारीफ की है। इसमें बाह्य औपचारिक उपमा है। दिगम्बर सम्प्रदाय में बाह्य उपचार इष्ट नहीं है। काव्य २९ में तीर्थंकर भगवान् को सिंहासन में रहे हुए बतलाये हैं (कल्याणमन्दिर स्तोत्र काव्य २३ में भी यही निर्देष है)। दिगम्बर समाज भगवान को सिंहासन से भिन्न उपर रहे हुए मानता है, जब इस काव्य में प्रभु और सिंहासन का सम्बन्ध बताया गया है। काव्य २८, २९, ३०, ३१ में प्रभु की देवकृत विभूतियां—अशोक वृक्ष, सिंहासन, छत्र और चामर का वर्णन है। तीर्थंकर की स्तुति में इस निकटवर्ती विभूति का वर्णन इष्ट माना गया है। श्री पार्श्वनाथ भगवान के उपर शेषनाग की फणा की जाती है, सो भी अंगत विभूति है। जैसे इन विभूतियों के होने पर भी तीर्थंकर वीतराग है, वैसे ही

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

अभिषेक, पुष्पमाल, आंगीरचना, रक्षारोहण और करोडों रुपये के मन्दिर वगैरह विभूति के होने पर भी वीतराग तो वीतराग ही है* । दिगम्बर सम्प्रदाय इन बातों से सहमत नहीं है ।

इस स्तोत्र में वस्तुतः महिमादर्शक दूरवर्ति विभूति जैसी कि पुष्पवृष्टि, दिव्यध्वनि, भामण्डल और दुन्दुभि का वर्णन किया नहीं है। उस वर्णन का अभाव और निकटवर्ती विभूति के सद्भाव से "अंगपूजा" का पक्ष सप्रमाण हो जाता है। यह दिगम्बर विद्वानों को खटका और उन्होंने नये ४ काव्य बना कर इस स्तोत्र में जोड दिये। असल में भक्तामर स्तोत्र के ४४ काव्य हैं, विक्रम की बारहवीं शताब्दी के भक्तामर-वृत्तिकार ने ४४ काव्य की वृत्ति की है। और आज भी श्वेतांबर समाज ४४ काव्य को प्रमाण मानता है। परन्तु दिगम्बर समाज ४८ काव्यों को मानता है।

काव्य २९ में प्रभु के भूमि पर चरणस्थापन और देवकृत कमलरचना का वर्णन है। दिगम्बर समाज योजन प्रमाण उच्च कमलों पर प्रभु का विहार मानता है।

काव्य ३३ में निकटवर्ति विभूतियों की तारीफ है। दिगम्बर समाज निकटवर्ति विभूति—महिमादर्शक क्रिया—अंग पूजा को वीतराग के दूषणरूप मानता है।

काव्य ३४ में भयभेदकत्व वर्णित किया है। काव्य ४४ में माला धारण करने का निर्देश है। दिगम्बर समाज इससे भी इतराज करता है।

इन सब काव्यों से आ० मानतुंगसूरि का श्वेताम्बर होना सिद्ध होता है।

दिगम्बर समाज आपके भक्तामर स्तोत्र से मुग्ध होकर उसे शास्त्र की श्रेणी में दाखिल करके आपको दिगम्बर आचार्य मानलेता है। दिगम्बर आचार्यों ने आपकी जीवनी स्वीकारी है, सिर्फ उसमें से आपके गच्छ, गुरु, शिष्य और दूसरी ग्रन्थरचना को उडा दिया है। महापुरुष के अच्छे ग्रन्थ को अपनाना वो न्याय है किन्तु उनके ऊपर अपने सम्प्रदाय की महोरछाप लगा देना तो किसी तरह उचित नहीं है।+

सारांश यह है कि—आ० मानतुंगसूरि श्वेतांबर आचार्य हैं, और आपको व आपके भक्तामर स्तोत्र को दिगम्बर सम्प्रदाय ने स्वीकारा है। (क्रमशः)

* अनीहितुस्तीर्थकृतोऽपि विभूतयः जयन्ति। —पूज्यपाद

+ पं० धनपाल कवि ने "तिलकमंजरी" बनाई है। पू० श्री शोभनमुनिजी ने श्वेतांबरीय चैत्यवंदन की चूलिकास्तुतिरूप "चतुर्विंशिका" बनाई है। ये दोनों श्वेताम्बर हैं। चतुर्विंशति का दिगम्बरीय किसी भी धर्म विधि के साथ सम्बन्ध नहीं है, फिर भी "चतुर्विंशति" से आकर्षित होकर दिगम्बर समाज शोभनमुनिजी को दिगम्बर ही मानता है।

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

सर्वमान्य धर्म

परम पूज्य आचार्य महाराज श्रीमत् सागरानंदसूरीश्वरजी महाराज का सर्वधर्म परिषद् में भेजा हुआ वक्तव्य।

ध्यायामि ज्योतिरर्हन् गतनिधनमलं ज्ञानसच्छर्मयुक्तं,
मायामुक्तं प्रकृत्याभिरहितमनघं कर्मदोषैर्विहीनम्।
शास्त्रोघं सर्वधर्मप्रचयमनुगतं विश्वजन्तूद्धरं यत्,
भव्यानां मोक्षमार्गप्रणयनरुचिरं शक्रवृन्दोपसेव्यम् ॥ १ ॥

सज्जन गण! आप लोगों ने अखिल धर्म का रहस्य श्रवण करने की प्रणालिका का जो आरम्भ किया है वह आर्य देशकी प्रजा के लिए बडा ही सौभाग्य सूचक है। जो कुछ मैं इस विषय में कहूंगा वह सर्व धर्म की अनुकूलता का ख्याल करके कहुंगा। इससे इस निबंध में जैनधर्म का पारिभाषिक और रूढ पदार्थों का समावेश न हो उसकी त्रुटी नहीं गिनेंगे।

सर्व धर्म का ध्येय—आर्य प्रजा में धर्म के विषय में यद्यपि सैंकडों मत-मतांतर हैं, लेकिन हरेक धर्म का रास्ता अलग अलग होने पर भी सर्व धर्म का परम ध्येय अपवर्ग की प्राप्ति ही है। इस वजह से ही यावत् धर्मशास्त्रकारों ने **यतोऽभ्युदय-निःश्रेयससिद्धिः** याने जिससे स्वर्गादि सुख और मोक्ष हो उसको धर्म माना है। अभ्युदय धर्म का अनन्तर फल है और निःश्रेयश याने मोक्ष की प्राप्ति होना यह सर्व धर्म के हिसाब से परम्पर फल है। अनाज के वपन में जैसे तृणादि की प्राप्ति अनन्तर फल है; लेकिन धान्य की प्राप्ति ही परम्पर फल है इसी सबब से मोक्ष ही धर्म का प्रकृष्ट फल हैं। यह बात सर्व आस्तिकों ने मंजूर की हुई है। यद्यपि निःश्रेयस याने मोक्ष मुख्य और ध्येय फल है, लेकिन धर्म से अभ्युदय की प्राप्ति ही पेस्तर होती है। इसीसे निःश्रेयस शब्द पेस्तर नहि धरके अभ्युदय पद धरा गया है।

मोक्ष का रास्ता—सर्व आस्तिक धर्मशास्त्रकारों ने मोक्ष को ही धर्म का परम फल माना है, तो धर्म एक ऐसी ही वस्तु होनी चाहिए कि जो फौरन या देर से भी मोक्ष को प्राप्त करानेवाली हो। याने धर्म का आचरण करनेवाले को उसी जन्म में मोक्ष की प्राप्ति करादे या भवांतर में ही मोक्ष की प्राप्ति करादे ऐसा ही धर्म मोक्ष का साधन बन सकता है। यद्यपि मोक्ष के स्वरूप में मतमतांतरों की संख्या कम नहीं है तथापि सच्चा मोक्ष का रास्ता मिलजानेपर सच्चा मोक्ष आपोआप ही मिल जाता है। इसी

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

वजह से बहुत से आर्य धर्म के शास्त्रकारों ने मोक्षपदार्थ का आदि में.स्फोट न करके मोक्ष के कारणभूत धर्म का ही स्थान स्थान पर स्फोट किया है। जैसे जैनशास्त्रकार भगवान् उमास्वाति वाचकजी ने तत्त्वार्थसूत्र के आरम्भ में ही **सम्यग्दर्शन–ज्ञान–चारित्राणि मोक्षमार्गः** ऐसा सूत्र बना के सच्ची मान्यता, सच्चा बोध और सुन्दर वर्तन रूप मोक्ष का रास्ता ही दिखाया। न तो उस मोक्ष का स्वरूप दिखाया न मोक्ष की समृद्धता ही दिखाई। यावत् मोक्ष की परम ध्येयता भी दिखाई नहीं। जगत् में भी अपन देख सकते हैं कि नगर के रास्ते पर चलनेवाला इन्सान उस नगर का सच्चा स्वरूप भी नहीं पहिचानता हो या उलटा ही पहिचानता हो; तब भी वह सच्चे नगर को पाता ही है। इसी तरह से मोक्ष का जो रास्ता है, उसपर चलनेवाला आदमी मोक्ष को पूरी तौर से पहिचाने या नहीं भी पहिचाने तब भी वह अवश्य मोक्ष को पाता है। इसी बात को इधर भी ख्याल रख के मौक्ष के स्वरूप में जो मतमतांतर हैं उनका कुछ भी विवेचन करने में नहीं आयगा।

क्या स्वर्ग और मोक्ष धर्म का लक्ष्यार्थ नहीं हैं?—कितनेक साक्षरगण, आस्तिक शास्त्रों में धर्म के फलरूप से फरमाये हुए स्वर्ग को तथा मोक्ष को सिर्फ वाच्यार्थ में ही ले जाते हैं, और सांसारिक इहभविक सुखों की सिद्धि को ही धर्म के लक्ष्यार्थ में लेते हैं; याने हिंसा, झूठ, चोरी, स्त्रीगमन, परिग्रह, गुस्सा, अभिमान, प्रपंच और लोभ को छोडने से शास्त्रकारों ने जो स्वर्ग और मोक्ष की प्राप्ति दिखाई है, वह सिर्फ वाच्यार्थ याने शब्दों का ही अर्थ है; ऐसा मानते हैं। याने आखिर में न कोई स्वर्ग जैसी चीज है, न कोई मोक्ष जैसी चीज है, लेकिन स्वर्ग और मोक्ष शब्द आगे धरने से हिंसादिक का करना रुक जाय तो जगत में बलवान् इनसान दुर्बल को सताने से दूर रहे, झूठ नहीं बोलके सत्य ही बोलनेवाला होने से प्रामाणिक बन जाय, किसी की कोई भी चीज बिना हक्क लेने की चाहना न करे, शरीर की रक्षा अच्छी तरह से करे, संग्रहशील न बनके प्राप्त हुई लक्ष्मी का व्यय दुःखी जीवों के उद्धार के लिए करे और क्रोधादिक विकारों के अधीन बन के निर्विचार दशा या दुर्विचार दशा में न जा पडे। यह धर्म शास्त्रकारों का मतलब है। और जिससे इहभविक किसी भी आपत्ति को वह न पाये, इतना ही नहीं लेकिन अपने कुटुम्ब और सारे संसार को, वह हिंसादिक को नहीं करनेवाला आदमी, इस तरह से परम सुखमय कर सके इसी लक्ष्यार्थ से शास्त्रकारों ने स्वर्ग मोक्ष के कारण के नाम से धर्म दिखाया है। ऐसा यह सब कथन जो इन्सान पुनर्जन्म या भवांतरा नहीं माननेवाला है वैसे के ही मुख में शोभा दे सकता है। परन्तु जो इन्सान अपने को हिन्दु जाति में ही दाखल करना चाहता हो वह स्वर्ग–मोक्ष को वाच्यार्थ

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

और लक्ष्यार्थ दोनें तरह से मानने में कभी नहीं हिचकायगा। हिन्दुजाति की मतलब ही यही है कि आत्मा को एक भव से दूसरे भव, दूसरे भव से तीसरे भव, इस तरह से घुमने-वाला ही माने। हिन्दु धातु घुमने के अर्थ में है, और घुमनेवाला ही यह आत्मा होने से शास्त्रकारोंने आत्मा को हिन्दु माना है और इस तरह से हिन्दु आत्मा को माननेवाले ही हिन्दु गिने गये हैं। ख्याल रखने की जरूरत है कि जिस मजहब के नेता ने एक ही पुनर्जन्म मान के बार बार पुनर्जन्म रूप भवान्तर नहीं माना उन लोगों ने ही हिन्दु जाति को काफर शब्द से पुकारा है। इस स्थान में सर्व धर्म का विचार होने से विशेष विचार न करके 'वास्तविक रीति से स्वर्ग–मोक्ष को देनेवाला धर्म है', यह बात हिन्दु जाति को सभी तरह से मान्य है, ऐसा समज के धर्म के ही विषय में कुछ कहने में आयगा।

सभी हिन्दुशास्त्र इस विषय में एक मत को धारण करते हैं कि धर्म का नतीजा स्वर्ग और मोक्ष ही है। याने कोई भी हिन्दु स्वर्ग या मोक्ष को असत् पदार्थ नहीं मानता है कि जिससे स्वर्ग और मोक्ष को सिर्फ वाच्यार्थ में रखके इहलौकिक फल को लक्ष्यार्थ की तौर से गिनले। सामान्य शास्त्रीय नियम भी आप लोगों के ख्याल में है कि वाच्यार्थ का बाध होने से ही वाच्यार्थ को छोड के उससे भिन्न ही लक्ष्यार्थ लेना। यहां तो स्वर्ग और मोक्ष ये दोनों पदार्थ अनुमान और शास्त्र से सिद्ध हैं, इससे इधर किसी तरह से वाच्यार्थ का बाध नहीं है। ऐसा यथास्थित स्वर्ग और मोक्ष का कारण धर्म ही हो सकता है। सिवाय धर्म के यदि स्वर्ग और मोक्ष हो जाता हो तो इस जगत में वनस्पति आदि एकेन्द्रिय वगैरह जीवों का अधम जाति में ठहरना और रुलना होता ही नहीं। जैसे अल्प ही संख्या के आदमी पुण्य का कार्य करनेवाले और पुण्य की धारणा रखनेवाले होते हैं, वैसे ही जगत में धन, धान्य, कुटुम्ब, शरीर आदि सब तरह का आनन्दपानेवाले लोक भी अल्प ही होते हैं। इसी नियम से समझ सकते हैं कि धर्म और पुण्य का फल ही समृद्धि और आनन्द है। और मनुष्य–जन्म में जो कुछ ज्यादा धर्म और पुण्य किया जाय उसके फलरूप आनन्द और समृद्धि भुगतने का स्थान स्वर्ग जरूर ही हेतुवाले को मानना ही होगा। पर्यन्त में जैसे शान्त आदमी प्रसन्नता से दुनिया के बाह्य पदार्थ का संयोग नहीं होने पर भी असीम आनन्द को भुगतता है उसी तरह से सर्व अदृष्ट या कर्म से रहित हुआ स्व स्वरूप में अवस्थित हुआ आत्मा भी निर्वचनीय आनन्द का अनुभव करे उसमें कुछ भी ताजुबी नहीं है। और वैसी दशा को ही शास्त्रकारों ने मोक्ष मनाया है। उससे मोक्ष का असम्भव मानना शास्त्रानुसारियों और युक्ति के अनुसारियों के लिए कभी लाजिम नहीं है।

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

धर्म का स्वरूप—उपर दिखाया हुआ धर्म स्वर्ग और मोक्ष का कारण है यह बात सभी आस्तिक लोक मंजूर करते हैं। लेकिन धर्म किसको कहना इसमें ही बडा विवाद है। कितनेक भद्रिक लोक तो धर्म का अलग अलग रास्ता सुनके ही धर्म के उन भेदों के नाम से ही धर्म से अलग हो जाते हैं; लेकिन उन लोगों को सोचना चाहिए कि रजत, सुवर्ण, हीरा, मणि, मोती, पन्ना, वगैरह जगतभर की जो जो किमती चीजें गिनी जाती हैं वे सभी परीक्षा की दरकार रखती हैं, क्योंकि विना परीक्षा किए कोई भी इन्सान इन चीजों को नहीं ले सकता। तब धर्म जैसी चीज जो इस जिन्दगी को सुखमय बनाने के साथ आयन्दा जिन्दगी की मनोहरता करने के साथ शाश्वत ज्ञान और आनन्दमय ऐसे अव्याबाध पद को देनेवाली होने से अनमोल है वह परिश्रम और परीक्षा किए बिना कैसे सच्ची तरह से पहिचान सकते और पा सकते हैं। सुज्ञ महाशय को इस बात पर गौर करने की जरूरत है कि जगत में जिस चीज से जो चीज मिल जाती है उस चीज से वह चीज कम किमतवाली ही होती है। इसी तरह खान, पान, शरीर, इन्द्रियां, वाचा, विचार, कुटुम्ब, धन, धान्य, वगैरह सभी चीजें धर्म याने पुण्य से ही मिलती हैं। इससे स्पष्ट ही कहना चाहिए कि धर्म यह अणमोल चीज है। इस वास्ते उसकी परीक्षा अवश्य होनी ही चाहिए। ख्याल करने की जरूरत है कि तरकारी लेने में गडवड हो जाय तो आधे आने की नुकसानी होवे, कपडा खरीदने में अकल का उपयोग नहीं करे तो दो चार आने का हरजा हो, चांदी के गहने में दो चार रुपयों का हरजा होवे, सोने के गहने में पचीस पचास का हरजा होवे, हीरा मोती के खरीदने में हजार दो हजार का घाटा होवे। लेकिन परीक्षा किये बिना धर्म के लेने में तो इस जिन्दगी और आयन्दा जिन्दगी की बरबादी होने के साथ संसारचक्र में जीव का रुलना ही हो जाय। इससे धर्म की खास परीक्षा करने की जरूरत है। परीक्षा करके ही लिया हुआ धर्म बहुत करके सच्चा मिल सकता है।

धर्म की परीक्षाः—जगत में जिस पदार्थ को अपन देखते हैं उसकी परीक्षा अपन फौरन कर सकते हैं, क्योंकि जगत के बाह्य पदार्थों की परीक्षा उनके स्पर्श, रस, वर्ण, गंध, संस्थान, आकृति वगैरह से हो सकती है, लेकिन यह धर्म ऐसी चीज है कि जिसकी परीक्षा स्पर्श वगैरह से कभी नहीं हो सकती। इससे ही धर्म के विषय में ज्यादा मतमतांतर भी हैं और परीक्षा करना मुश्किल भी है। स्पर्शादिक से जिस वस्तु की परीक्षा हो जाती है उसमें विवाद का स्थान ही नहीं रहता। जैसे मृदु और कर्कश स्पर्श, मीठा और तीखा रस, सुगंध और दुर्गंध, सुरूप और कुरूप वगैरह में किसी तरह से किसी का

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

भी विवाद होता ही नहीं; लेकिन धर्म ही ऐसी चीज है जो न तो व्यवहार का विषय है और न तो स्पर्शादि से परीक्षा करने के लायक है। इतना होने पर भी धर्म की परीक्षा किसी तरह से नहीं हो सकती है, ऐसा नहीं है। जैसे आत्मा, बुद्धि आदि पदार्थ व्यवहार और स्पर्शादि का विषय नहीं हैं तब भी उन आत्मादिक पदार्थों को अकलमंद आदमी अनुमान से पहिचान सकता है उसी तरह धर्म की परीक्षा भी अकलमंद आदमी दिमाग से कर सकता है।

व्यापक धर्मकी स्थितिः—जगत के सभी अकलमंद आदमियों को इस बात का तो पूरा निश्चय ही है कि किसी को भी सताना, झूठ बोलना, किसी की चीज को छीन लेना, औरत पर खराब निगाह करना और सभी तरह से संग्रहशील बनना, ये सब कार्य बुरे माने गये हैं। याने इन सताना आदि कार्यों को रोकने से ही धर्म हो इस बात में कोई भी आदमी उजर नहीं कर सकता। लेकिन समझदार मनुष्य बर्ताव की जितनी कीमत करे उससे ज्यादा कीमत अच्छे विचार की करते हैं। इसीसे ही महर्षि फरमाते हैं कि हरेक धार्मिक आदमी को चाहिए कि अपने बर्तन को सुधारने के साथ साथ विचारशीलता को भी उन्नत बनावे। सामान्य रूप से सभी मनुष्य उन्नत विचार की ही चाहना करते हैं, लेकिन कितनेक मनुष्यों को उन्नत विचार किसको कहना उसका भी ख्याल नहीं होता है। और कितनेक आदमी ख्याल होने परभी उन्नत विचार का परिशीलन करने में ही मंद रहते हैं। लेकिन यह बात निश्चित है कि जिस आदमी को उन्नत विचार का ख्याल होगा वही उन्नत विचार का परिशीलन कर सकेगा। इससे धर्म का असली स्वरूप जो विचार का औन्नत्य है उस पर गौर करने की जरूरत है।

विचार औन्नत्य के भेदः—आदमी को धर्म में प्रवृत्त होने के साथ विचार का औन्नत्य आवश्यक है यह बात सभी दर्शनवाले को मंजूर करना ही होगा। किसी दर्शनवाले ने यह नहीं कहा है कि विचार की अधमता के साथ धर्म के अनुष्ठान धर्मरूप में गिने जाय। चाहे तो किसी को दान दें, सद्वर्त्तन रक्खें, अनेक तरह की तपस्या करके कष्ट उठावें, या संसार की माया से दूर होने का चित्त करें। लेकिन जब तक विचार का औन्नत्य न हो तब तक उन दानादिक को कोई भी दर्शनवाला धर्म नहीं मान सकता है। यह बात भी ख्याल करने के योग्य है कि जैसे दानादिक की प्रवृत्ति करने पर भी विचार का औन्नत्य नहीं होवे तब सच्चा धर्म नहीं हो सकता है, उसी तरह से विचार का औन्नत्य होने पर अवश्य दानादिक की प्रवृत्ति न भी हो, तब

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

भी विचार औन्नत्य को धारण करनेवाला अवश्य ही धर्मवाला होता है। यदि ऐसा नहीं मानने में आवे तो एक भी दफे आदमी निर्धन हो गया तो उस जन्म में या अन्य जन्म में उसको दानादि धर्म होने का सम्भव ही नहीं है। ऐसा मानने से नतीजा यह आ गया कि निर्धन को दानादि नहीं होने से (सर्वथा) स्वतः धर्म नहीं होगा, और धनवान के धन का दुरुपयोग और अनुपयोग ज्यादा होने से धर्म का सम्भव बहुत कम होगा। इससे आहिस्ते आहिस्ते धर्म का अभाव ही हो जायगा। इन बातों का विचार करने से सज्जनगण सहज ही समझ सकेंगे कि धर्म की असली जड **विचार का औन्नत्य** ही है। इस विचार औन्नत्य को चार भाग में अपन विभक्त कर सकेंगे:—

१ जगत् भरके सब जन्तु चाहें तो स्थावर हो चाहे तो चल हों, चाहे तो समझदार हों, चाहे तो बिन समझदार हों, स्वदेशी हों, या विदेशी हों, स्वजन हों या परजन हों, मित्र हों या शत्रु हों, हिंसक हो या दयालु हों, चाहे जैसे हों; लेकिन किसी जन्तु पर वैर विरोध की भावना न होवे याने 'अपराध की माफी लेनी और देनी' इस सिद्धांत को आगे रखके 'मैत्र्यस्तु तेषु सर्वेषु' याने सभी जीवों को फायदा पहुंचानेवाला होना यह मेरा असली कर्तव्य है, ऐसा विचार कर इस मैत्रीभाव के सिद्धांत से ही जैन शास्त्र धर्म को फरमाता है। उसी से जैनधर्म के सत्ताकाल में किसी जैन राजा या समाज ने किसी अन्य धर्म के मन्दिर, धर्मस्थान या गुरुस्थान को हडप करने के लिए न तो उद्यम किया है और न हडप किया है। यद्यपि इस मैत्री भावना को संसार की मौज में मचे हुवे आदमी निर्बलता और कायरता के नाम से पुकारते हों, लेकिन सज्जनगण तो स्वयं ही समझ सकते हैं कि जगत में ऐसा एक भी सद्गुण नहीं है कि जिसको दुर्जनों ने दूषित न किया हो; इस बात को सोचके जनसमुदाय को खोटी बहकावट से कोई भी सज्जनगण माफी देने के साथ के इस मैत्री गुण को कभी दूर न करेंगे। यह मैत्री भावनावाला ही धर्म विश्वधर्म हो सकता है। जिस धर्म में वैर और विरोधरूप अग्नि जाज्वल्यमान करने का आदेश हो वह धर्म कभी विश्वधर्म होनेके लिये लायक नही बन सक्ता।

२ जिस तरह सर्व प्राणिओं के हित की चाहना करने की धर्मनिष्ठ प्राणि के लिये जरूरत है, उसी तरह (खुदसे) ज्यादा गुणवान आदमी की ओर बडा सत्कार सन्मान करने की इच्छा प्रदीप्त होना ही चाहिये। जो आदमी गुणवान को पहिचानता नहीं है, और गुणवान का आदरसत्कार सन्मान करने के लिये हरदम अभिरूचिवाला नहीं रहेता, वह आदमी कभी धर्मनिष्ठ नहीं हो सकता। अनादि काल से अज्ञान से भरे हुए आत्मा को नये नये गुणों की

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

प्राप्ति करने का एक ही रास्ता है, वह यह है कि गुणवान् महात्मा की याने सत्पुरुषों के सन्मान की ओर हरदम झुकता रहे। कोई भी आदमी गुण और गुणवान का सन्मान किये बिना कभी गुणवान नहीं बन सकता है, और इसी से ही शास्त्रकारों ने संतकी स्तुति की बडी ही महिमा दिखाई है। यह विचार औन्नत्य का दूसरा भेद है। ३ जिस तरह अपराध की माफी लेने देने के साथ सर्व जीवों के हित का सोचना और सत्पुरुषों की सेवा के लिये हरदम भावना–युक्त होना कहा है उसी तरह शारीरिक या आत्मिक तकलीफ से हैरान होनेवाले जो कोई भी जन्तु हों उन सबकी तकलीफ मिटाने का विचार होवे, यह विचार औन्नत्य का तीसरा भेद है। ख्याल करने की जरूरत है कि जिस जन्तु ने पाप बांधा है वह तकलीफ पाता है; लेकिन तकलीफ पानेवाले प्राणी की तकलीफ दूर करने से तकलीफ दूर करनेवाले को बडा ही लाभ है। जैन शास्त्र के हिसाब से पाप का फल अकेली तकलीफ भुगतने से ही भुगता जाता है ऐसा नहीं है; किन्तु जैसे केले के अजीर्ण में इलाइची या आम के अजीर्ण में सुंठ देने से विकार दूर हो जाता है, लेकिन वह केले और आम की वस्तु उड नहीं जाती है, उसी तरह बंधा हुआ पाप का रस टूट जाय और कम हो जाय इससे, उस दुःखी प्राणि का दुःख कम हो जाता है। दवाई देने से जैसे बीमार की तकलीफ मिट जाती है, उसी तरह दयालु महाशयों के प्रयत्न से दुःखी प्राणियों का दुःख भी दूर हो सकता है। इससे दुःखी प्राणियों के दुःख को दूर करने का जो विचार होवे वह विचार–औन्नत्य का तीसरा भेद है।

४ जगत में कितनेक प्राणी ऐसे होते हैं कि जिनके हित के लिए प्रयत्न करें, दुःख दूर करने के लिये कटिबद्ध होवें, तब भी उन प्राणियों के कर्म का (पाप का) उदय विचित्र होने से या चित्तवृत्ति अधम होने उनका हित न होवे। इतना ही नहीं लेकिन वह अपने आप अहित में ही या दुःख के कारण में ही मस्त हो जाय। वैसे प्रसंग में किसी तरह से भी उस हित करनेवाले आदमी को उस जन्तु पर द्वेष नहीं करना, लेकिन कर्म और उनके फलों को सोचके उदासीन वृत्ति में रहना यह विचार-औन्नत्य का चौथा भेद है।

उपसंहारः—इन चारों ही तरह से विचार के औन्नत्य को धारण करनेवाला प्राणी धर्मनिष्ठ या धर्मपरायण हो सकता है। इससे हरेक आदमी को दानादि धर्मपरायणता ग्रहण करने के साथ इस **विचार-औनत्य को** धारण करना चाहिए। आप सज्जन गण का ज्यादे वक्त नहीं लेके मेरे वक्तव्य के खतम करते इतना ही कहूंगा कि सच्चिदानन्द आत्मा को खोजने के लिए कटिबद्ध होनेवाले सज्जनों को उपर्युक्त मार्ग में आना ही चाहिये।

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

શ્રી સંભવનાથ ભગવાનની કલ્યાણક ભૂમિ

સહેટ મહેટ

લેખક–**મુનિરાજ શ્રી જ્ઞાનવિજયજી મહારાજ**

અવધ પ્રાંતમાં, બલરામપુર રાજ્યમાંના ગોંડા અને બહરાયચ જિલ્લાની સીમા પર ત્રીજા તીર્થંકર શ્રી સંભવનાથ ભગવાનનાં ચાર કલ્યાણકોથી પવિત્ર થયેલી શ્રી શ્રાવસ્તી નગરી આવેલી છે. જ્યાં પ્રભુશ્રી વીર પણ વિચર્યા હતા. એ નગરી અત્યારે "સહેટ મહેટ"ના નામથી ઓળખાય છે. ત્યાં એક પ્રાચીન જિનાલય ખંડર રૂપે ઉભું છે.

અત્યારે એ ઠેકાણે બે મોટા ટીલ્લા (ટેકરા) છે. અને બન્ને વચ્ચે બે ફર્લાંગનું અંતર છે. અહીં ભગ્ન અવસ્થામાં પડેલું એક પ્રાચીન મંદિર છે જે શ્રી સંભવનાથજીના મંદિર તરીકે ઓળખાય છે. અહીં જૈન યાત્રિકો પણ આવે છે ખરા! બૌદ્ધોનું પણ ત્યાં કંઈક સ્થાન છે એટલે બૌદ્ધો પણ યાત્રાએ આવે છે. બૌદ્ધોની એક ધર્મશાળા પણ છે. જૈનોને ઉતરવાનું કશું સ્થળ નથી, એટલે યાત્રાળુઓ ફીરોજપુર રોકાઈને ત્યાંથી સહેટ મહેટની યાત્રા કરી પાછા ફરે છે. આ સહેટ મહેટ — શ્રાવસ્તી–ના મંદિરની પ્રાચીન જૈન મૂર્તિઓ અત્યારે ફીરોજપુરના મ્યુઝિયમમાં છે.

અત્યારે આ તીર્થ તરફ જૈન સંઘનું જરા પણ ધ્યાન નથી. પણ એ તરફ ધ્યાન આપવાની ઘણી જ અગત્ય છે, જેથી એનું યોગ્ય રક્ષણ થઈ શકે. આશા રાખીએ કે આપણા સમાજના શ્રીમંતો અને આપણી આગેવાન જૈન સંસ્થાઓ એ જરૂરી વસ્તુ તરફ અવશ્ય લક્ષ આપશે અને ત્યાં જિનમંદિર અને ધર્મશાળા તૈયાર કરાવીને એક પ્રાચીન તીર્થનો ઉદ્ધાર કરાવશે. સાથે સાથે એ પ્રાચીન તીર્થને લગતી શોધખોળ પણ કરાવશે.

નોંધઃ—

સાંભળવા પ્રમાણે આ તીર્થ માટે એ તરફના શ્વેતાંબર ભાઈઓ તરફથી પ્રયાસ થઈ રહ્યો છે. અમો શ્વેતાંબર સંઘના આગેવાનોને આ માટે યોગ્ય તપાસ કરવા અને બહુ મોડું થાય તે પહેલાં એ તીર્થનો ઉદ્ધાર કરવાની આગ્રહ પૂર્વક ભલામણ કરીએ છીએ.

—તંત્રી

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

મારવાડનું એક પ્રાચીન નગર

બાહડમેરુ

લેખક
સ્વર્ગસ્થ મુનિરાજ શ્રી હિમાંશુવિજયજી,
ન્યાય-કાવ્યતીર્થ

(ગતાંકની પૂર્ણ)

આ લેખના વિદ્વાન લેખક અને પરમ પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજના શિષ્ય પરમ પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી હિમાંશુવિજયજી મહારાજ, ન્યાય-સાહિત્ય-તીર્થ, તર્કાલંકાર-નો, ૩૨-૩૩ વર્ષની નાની વયે, એકાએક સ્વર્ગવાસ થયાના દુઃખભર્યા સમાચાર નોંધતાં અમને અત્યંત શોક થાય છે. "શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ"ને સમૃદ્ધ બનાવવામાં અમને તેઓશ્રીની વિદ્વત્તાનો અનેક વખત લાભ મળ્યો છે.

તેઓશ્રીના આત્માને શાંતિ મળો! —તંત્રી

બાહડમેરનો શાસક: અંતરાવ સાંખલો:

અહીં તપાસ કરતાં કેટલાક દુહાઓ અને વાતોથી એમ જણાય છે કે અહીંયા પહેલાં "અંતરાવ સાંખલો" રાજ્ય કરતો હતો. મને લાગે છે કે — "સાંખલા" એ પરમાર રાજપુતોની એક શાખા છે. આ અંતરાવ સાંખલો પ્રતાપી રાજા હતો. બાવન રાજાઓ અહીંના રાજાની આજ્ઞામાં રહેતા હતા. તેનો પ્રતાપ શત્રુઓને ભયભીત બનાવતો હતો.

કહેવાય છે કે — મંગલ નામનો એક બારોટ એક વખત ગિરનારના રાજા કવાટ પાસે પહોંચ્યો. બારોટે કરેલી સ્તુતિથી રાજા પ્રસન્ન થયો, અને બારોટને ઇનામ માગવાનું કહ્યું. એટલે તેણે રાજાની પાઘડીની માગણી કરી. રાજાએ એને સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો કે "હે બારોટ, તમે તો બધાને નમસ્કાર કરનારા રહ્યા, અને મારી પાઘડી એવી રીતે નમતી રહે એ કેમ પાલવે? માટે તમેં બીજું જે કંઈ ઇષ્ટ હોય તે માગો! પણ બારોટ એકનો બે ન થયો અને એ પાઘડી પહેરીને કોઈને પણ પોતાનું મસ્તક નહિ નમાવવાની શરતે તેણે પાઘડી દાનમાં-ભેટ-લીધી.

ત્યાંથી ફરતો ફરતો એ બારોટ બાહડમેરના રાજા અંતરાવ સાંખલા પાસે આવ્યો, અને પેલી પાઘડી હાથમાં રાખીને એણે રાજાને પ્રણામ કર્યા. ક્રોધિત થયેલા રાજાએ એમ કરવાનું કારણ પૂછતાં એણે બધી હકિકત કહી સંભળાવી. ગુજરાતના રાજાની આવી કીર્તિ અંતરાવ સાંખલાને અસહ્ય થઇ પડી. એણે આજ્ઞા કરીને પોતાના સુજાન મહેતા નામના દિવાનની માર્ફત કપટ અને કુશળતાથી કવાટને બાંધી અણાવ્યો, અને તેને સિંહની માફક એક પાંજરામાં પૂરીને સ્ત્રીઓ જ્યાંથી પાણી ભરવા જતી ત્યાં એ પાંજરૂં રાખ્યું. જતી આવતી સ્ત્રીઓ તેનો ઉપહાસ કરતી.

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

આ વખતે બાહડમેરમાં 'અમીયા' નામની એક કાઠિયાવાડી બાઈ રહેતી હતી.* તે પોતાના રાજાનો આ ઉપહાસ સહન ન કરી શકી. પણ એકલી બાઈ અને તે પણ સુદૂરના પરદેશમાં શું કરી શકે? છતાં તેને આવી અપમાનજનક સ્થિતિમાંથી કવાટના છૂટકારાનો વિશ્વાસ તો હતો જ! કારણ કે કવાટ અને ઉગડાના પરાક્રમથી તે સુપરિચિત હતી.

કવાટના પાંજરે પુરાયાના વર્તમાનથી કાઠિયાવાડના વીરો ખૂબ આવેશમાં આવી ગયા. આ બાજૂ અંતરાવ સાંખલો પણ કોઈ રીતે ઓછો ઉતરે એવો ન હતો. સિંધ જેવા દૂરના દેશના રાજાને હરાવવો એ સહેલું ન હતું. આ પ્રસંગ માટે મોવડી થવા માટે પણ કોઈ તૈયાર ન હતું. છેવટે કવાટના ભાણેજ ઉગડાએ એ કામ માથે લીધું.

સિંધમાં એકંદરે વરસાદ ઓછો પડે છે અને તેથી ત્યાં ઘણીવાર દુકાળ પડે છે. તે વખતે ત્યાં દુકાળ પ્રવર્તતો હતો અને જાનવરો માટે ઘાસની બહુ જ તંગી જણાતી હતી. આ પરિસ્થિતિનો પોતાના માટે લાભ લેવાનો ઉગડાએ વિચાર કર્યો. તેણે પાંચસો ગાડાં ઘાસનાં ભર્યાં અને એ દરેક ગાડામાં ઘાસની અંદર પોતાના સુભટોને સંતાડી રાખ્યા. અને તે બધાં ગાડાં લઈને બાહડમેરમાં આવી પહોંચ્યો. અણીને વખતે આવી મળેલા આટલાં બધાં ઘાસનાં ગાડાંથી લોકો ઘણા રાજી થયા. ઉગડાએ તેમાંથી છુટક ઘાસ વેચવાની ના કહી અને રાજા અને બધા અમલદારો એક સ્થાને ભેગા મળીને જે ભાવ નક્કી કરે તે ભાવે બધુંયે ઘાસ એકી સાથે વેચવાનું કહ્યું. લોકોને ઘાસની ઘણી જ જરૂર હતી એટલે એની શરત કબુલ રાખવામાં આવી અને રાજા અને બધાય અમલદારો ભાવ-તાલ નક્કી કરવા માટે ભેગા થયા.

પોતાને જોઈતો લાગ આવી પહોંચેલો જોઇને ઉગડાએ પોતાની સાથળ ઉપર ત્રણ થાપ મારીને સંકેત કર્યો એટલે હથિયારથી સુસજ્જ થયેલા બધાય સુભટો બહાર કુદી પડ્યા અને શત્રુ ઉપર તૂટી પડ્યા. રાજા કે તેના માણસો શસ્ત્રહીન હતા એટલે તેઓ આ સાવ અકલ્પિત આક્રમણનો પ્રતીકાર ન કરી શક્યા. જોતજોતામાં સાતસો સાંખલા રાજપુતો અને બીજા ૧૫૦૦ રાજકર્મચારિયો ખપી ગયા.

આવેશમાં આવેલું સૈન્ય જ્યારે રાજાની પાછળ પડ્યું ત્યારે તેની રાણીઓ ઉગડાને વિનવવા લાગી કે—

सात सो मार्या सांखला, पन्दर सो परधान।
एक मत मारे मारो अंतराव सांखलो, तजे ऊगेजेरी आण॥

[હે ઉગડા, તેં સાતસો સાંખલા રાજપુતો અને ૧૫૦૦ અમલદારોને મારી નાખ્યા છે. હવે તું એક મારા અંતરાવ સાંખલાને ન મારીશ! તને સૂરજદેવની આણ છે.]

આથી ઉગડાએ અંતરાવને માર્યો નહીં, પણ બાંધી લીધો. કાઠીઆવાડી વીરોનું આ પરાક્રમ જોઇને પેલી અમીયા બીજી બાઇઓને સંબોધતી બોલી ઉઠી કે—

* કોઈ કહે છે કે તે રાજા કવાટની બહેન થતી હતી.

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

जुवो जोवणहारीओ, गोखे काढो गात ।
अमीया कहेतो होंसथी, उगडो आयो आज ॥

[હે યૌવનવતી સ્ત્રીઓ, ગોખમાંથી બહાર મોઢું કાઢીને આજે ઉગડો આવ્યો છે તેને (જરા) નીહાળો !]

छाती उपर छेलडो, सर उपर वाट ।
कवाट उठ मुजरो करे, तो लाजे गढगिरनार ॥

[કવાટને નમાવવા માટે તેની છાતી ઉપર મણીકું મૂકયું અને માથા ઉપર થઈને લોકો જવા આવવા લાગ્યા. છતાં જો કવાટ ઉઠીને પ્રણામ કરે તો ગિરનારનો ગઢ લાજી મરે !]

सूरज पच्छीम उगसी, भोयंगम न झेले भार ।
कवाट उठ मुजरो करे, तो लाजे गढगिरनार ॥

[કવાટ જો ઉઠીને પ્રણામ કરે તો ગઢગિરનાર લાજી મરે, તો સૂર્ય પશ્ચિમમાં ઉગે અને તો શેષનાગ પોતાનો ભાર ઉપાડવો બંધ કરે (પૃથ્વી રસાતલ જાય).]

શત્રુનું બળ જોઇને છેવટે અંતરાવે નમતું આપ્યું અને કવાટે તેને બંધન–મુક્ત કર્યો. પછીથી પણ અંતરાવે કવાટને નમાવવા ઘણા ફાંફાં માર્યા પણ એ વીર અણ-નમ જ રહ્યો,

આ કથાનક, અમે " જૂના "માં રહેતા જુદા જુદા લોકોના માઢેથી સાંભળ્યું હતું તેવું અહીં ઉતાર્યું છે. આમાંનો સત્યાંશ તો બારીક શોધખોળ પછી જ મળી શકે. છતાં આ પ્રદેશમાંના જૈન, બ્રાહ્મણ, રાજપુત, જાટ, ભીલ વગેરે જાતિના નાના મોટાં લોકોમાં આ કથા પ્રચલિત છે એ વાત તો સ્વીકારવી જ જોઈએ. એટલે એમાં અમુક અંશે ઐતિહાસિકતા જરૂર છે. કાઠીઆવાડની વીરગાથા સમી આ કથાની શોધ થાય તો જરૂર ઘણું જાણવાનું મળી શકે ! અસ્તુ.

× × ×

જૂના બાડમેરથી લગભગ ૧૦ માઇલ અને સિંધ તરફ જતી જોધપુર રેલ્વેના ખડીન (Khadin) સ્ટેશનથી લગભગ ૩ માઈલની દૂરીપર, અત્યારના 'હાથમા' ગામની પાડોશમાં એક કિરાડૂ નામનું પ્રાચીન ગામ છે. આ જોવા માટે અમે (હું અને ઇતિહાસ-પ્રેમી શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજ આદિ) તારિખ ૭–૩–૩૭ના દિવસે ગયા હતા. અહીં સુંદર શિલ્પકળાના નમુનાસમાં પાંચ આલીશાન મંદિરો છે. તેમાંનું મોટું મંદિર–જે મહાદેવનું મંદિર છે–તેમાં રંગમંડપમાં પેસતાં ઉત્તર દક્ષિણમાં ચાર શિલાલેખો છે× આ શિલાલેખો ઉપરથી જાણી શકાય છે કે ત્યાંનો રાજા મહારાજા કુમારપાળની આજ્ઞામાં હતો. આમાં ગુજરાતના કેટલાક સોલંકી વંશના રાજાઓનાં, મહારાજા કુમારપાળ સુધીનાં નામો પણ આપેલાં છે. તે વખતે ગિરનારનું રાજ્ય પણ કુમારપાળની સત્તા નીચે હતું*

× આ મંદિર અને શિલાલેખો વિષે સમય મળતાં હું જૂદો લેખ લખવા પ્રયત્ન કરીશ.
* આ માટે જુઓ "સિદ્ધરાજ જયસિંહે શું કર્યું" શીર્ષક મારો લેખ.

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પરમારોની પડતી :

જૂના બાહડમેરમાં પરમારો (સાંખલાઓ) નુ રાજ્ય ક્યાંથી ક્યાં સુધી રહ્યું હતું, તેની પાકી માહીતી આપણને મળતી નથી. પરમારોનું બળ ઓછું થતાં તેમને હરાવીને ચૌહાણોએ તેના ઉપર પોતાની સત્તા જમાવી. બાહડમેરનો પહેલો ચૌહાણ રાજા મુદાજી કે મુંડાજી થયો.

રાવળ મલ્લીનાથજી એક વીર ક્ષત્રિય હતા. તેમના પુત્ર માંડલિકજીની દૃષ્ટિ બાહડમેર ઉપર પડી. લાગમળતાં મુદાજીને મારીને માંડલિકજીએ બાહડમેરનો કબજો લીધો. પણ રાજગાદી ઉપર પોતે ન બેસતાં પોતાના ભાઈ રાવત લુંકાજીને બેસાર્યા. કહેવાય છે કે મુંડાજી અને માંડલિકજી સાળો બનેવી થતા હતા.

બાહડમેરુનો નાશ :

સદાય ઉન્નત દશા કોની કાયમ રહી છે? બાહડમેરુ ઘણોય કાળ ખૂબ જાહોજલાલીભરી દશામાં રહ્યું. આ જાહોજહાલી દરમ્યાન તેના વિનાશને નોતરે એવા કેટલાય દોષો ધીમે ધીમે સંચિત થતા જતા હતા. ધીમે ધીમે કુસંપ, અભિમાન અને ઈર્ષ્યાના અંકુરાઓ દેખા દેવા લાગ્યા. છતાં દુનિયાના કહેવા પ્રમાણે તો જાણે કોઈ અકળ દૈવી કારણે જ બાહડમેરનું પતન થયું હોય એમ લાગે છે. કહેવાય છે કે ધુંધુલીમલ નામનો એક સાધુ પોતાના શિષ્ય સાથે એટલમાં રહેતો હતો અને જૂના બાહડમેર અને કિરતવસન (કિરાડુ) ગામમાંથી ભિક્ષા લાવીને પોતાનો નિર્વાહ કરતો હતો. આમ રોજ રોજ ભિક્ષા આપતાં લોકો કંટાળવા લાગ્યાં. ધીમે ધીમે ભિક્ષા બંધ થવા લાગી. માત્ર એક કુંભારે જ ભિક્ષા આપવાનું જારી રાખ્યું. આ વાતની ખબર પડતાં ધુંધુલીમલનો ગુસ્સો વધી ગયો અને તેણે શ્રાપ આપ્યો કે **जूना सब सूना । पट्टन सब दट्टन ।** આ શ્રાપથી જૂના બાહડમેર અને તેથી દસ માઈલની દુરી પર આવેલું કિરાડુ જે તે વખતે શહેર હોવાથી **पट्टन (पत्तन)** કહેવાતું હતું તે બન્ને ગામ તારાજ થઈ ગયાં.

ભારતનાં અનેક ગામોના નાશની પાછળ આવી જ કેકલીય દંતકથાઓ અને દૈવી કલ્પનાઓ સાંભળવામાં આવે છે. પણ અત્યારનો યુગ તેને માનવા તૈયાર નથી. વળી વલ્લભીપુરના નાશની પણ આવી જ દંતકથા પ્રસિદ્ધ છે. શું ધુંધુલીમલ જેવા માણસો ગામનો નાશ કરવાનો જ ધંધો લઈ બેસતા હશે? વળી ઉપરના વાક્યમાં "જૂના" આપેલ છે જેનો અર્થ બાહડમેર કરવામાં આવે છે. પણ પોતાની આબાદીના કાળમાં બાહડમેર "જૂના" તરીકે કેવી રીતે પ્રસિદ્ધ થઈ શકે? "જૂના" એ તો નવાનો આપેક્ષિક શબ્દ છે, એટલે નવું બાહડમેર થયાં પહેલાં એના અસ્તિત્વની કલ્પના કરવી એ પણ હાસ્યાસ્પદ છે. આ દંતકથામાં "જૂના" (બાહડમેર) અને પટ્ટન (કિરાડુ) ની વાતો–હકીકતો–એટલી બધી સેળભેળ કરી દેવામાં આવી છે કે તેનો વિવેક કરવાનું કાર્ય દુષ્કર છે. ઇતિહાસના ઊંડા અભ્યાસીઓ આ બાબત યોગ્ય શોધ કરે તો જ કંઈ બુદ્ધિગમ્ય વાત મળી આવે!

પ્રાચીન બાહડમેર વિષે આટલું જ લખી હવે નવા બાડમેર–વર્તમાન બારમેર વિષે કંઈક લખવા પ્રયત્ન કરાશે.

(સંપૂર્ણ)

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ગુજરાતની જૈનાશ્રિત કળા*

લેખક—શ્રીયુત સારાભાઈ મણિલાલ નવાબ

આ નિબંધને 'ગુજરાતની જૈનાશ્રિત કળા' નું નામ આપવાનો ઉદ્દેશ દેશની એકતાને સ્થાને સાંપ્રદાયિક તત્ત્વ ઉપર ભાર મૂકવાનો નથી. ભારતવર્ષની સમગ્ર કલામાં ભાવના અને ઉદ્દેશનું અમુક પ્રકારનું ઐક્ય છે; છતાં તેના સમયયુગોની દૃષ્ટિએ, રાજ્યકર્તા પ્રજાની દૃષ્ટિએ, ધાર્મિક સંપ્રદાયની દૃષ્ટિએ, આશ્રયદાતાઓની દૃષ્ટિએ ભેદ પાડી પ્રકારો બનાવવામાં આવે છે. ઉદાહરણ તરીકે હિંદુ કલા, ઇસ્લામી કલા, રાજપુત કલા, મુગલ કલા, બૌદ્ધ કલા ઇત્યાદિ. આવી ભેદ–દૃષ્ટિઓ તે તે કૃતિઓના સમુદાયની સમજણ અને તેનો રસાસ્વાદ આપવામાં સમર્થક બને તો તે કલા-મીમાંસામાં અસ્થાને છે તેમ નહિ ગણાય. અત્યાર સુધી કલાના જે પ્રકારો પાડવામાં આવ્યા છે તે આ દૃષ્ટિએ કેટલા યોગ્ય છે તે ભારતીય કલાના વિવેચકોએ વિચારવા જેવો પ્રશ્ન છે

હું આ કલાકૃતિઓના સમુદાયને ઉપરના નામથી અંકિત કરૂં છું તેનાં કારણો નીચે પ્રમાણે છે:

(૧) આ કલાકૃતિઓનાં નિર્માણ તથા સંગ્રહ ગુજરાત (પ્રાચીન વ્યાપક અર્થ) માં થએલાં છે અને તેના કલાકારો મોટા ભાગે ગુજરાતના વતની હતા.

(૨) એને જૈનાશ્રિત એટલા માટે કહી કે આ કૃતિઓમાં આવેલા વિષયો જૈન ધર્મના કથા પ્રસંગોમાંથી લીધેલા છે, તેમનું નિર્માણ કરાવનાર આશ્રયદાતાઓ જૈન ધર્મી હતા અને આ કૃતિઓની સાચવણી પણ જૈનોએ સ્થાપેલા ગ્રંથભંડારોમાં જ થએલી છે. માત્ર એ કલાકારો પોતે કયા ધર્મના હતા તેનો ચોક્કસ નિર્ણય કરી શકાતો નથી; કેટલાક વૃદ્ધ યતિઓ અને જૈન સાધુઓ આજે પણ સારી અને સુંદર ચિત્રાકૃતિઓનું નિર્માણ કરતા જોવામાં આવે છે તેથી માનવાને કારણ રહે છે કે એ કલાકારો મોટા ભાગે જૈનો હશે; અને કેટલાક જૈનેતરો પણ હશે.

તેથી જો કે કલાકારની દૃષ્ટિએ આ કલામાં રહેલું શિલ્પ ગુજરાતી શિલ્પ છે, છતાં આ શિલ્પે જે રૂપ ગ્રહણ કર્યું છે તેમાં જૈનધર્મના વિષયો અને જૈન આશ્રયદાતાઓની રુચિ નિયામક બન્યાં છે. આ કલાને બરાબર સમજવામાં તથા તેનો આસ્વાદ લેવામાં જૈન વિષયોને લગતી તથા તેના આશ્રયદાતાઓ વિષેની માહિતી ઉપકારક થઈ પડે છે. એમ પણ કહી શકાય કે આ વિના આ કલાની સમજણ બહુ જ અધૂરી રહે. પણ ઉપર કહ્યું તેમ શિલ્પ તો ગુજરાતી જ છે એ વિસરવાનું નથી; કેમકે ઈતર સંપ્રદાયના વિષયો નિરૂપતી જે થોડીક કૃતિઓ મળી છે તેમાં પણ એ શિલ્પ જ રમી રહેલું છે.

સંગ્રહ—ઇતર ધર્મી પરદેશીઓ આક્રમણમાં મળેલા વિજયના મદથી ઉન્મત્ત થઈ ભારતીય સંસ્કૃતિના સ્મારકરૂપ શિલ્પ અને સાહિત્યભર્યા ગ્રન્થોનો નાશ કરતા,

---

* બારમી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ્ તરફથી સ્વીકારાએલો નિબંધ.

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ત્યારે જૈન મહાજનોએ આ શિલ્પ અને સાહિત્ય બચાવવા સમર્થ પ્રયત્નો કર્યા હતા. તેના પરિણામે આજે ઘણું સાહિત્ય (કેવળ જૈન જ નહિ એવું) બચવા પામ્યું છે. મુંબાઈ ઈલાકાના તેમજ યૂરોપ અમેરિકાનાં સંગ્રહસ્થાનોમાં અત્યારે એકત્રિત થએલી ભારતની હસ્તલિખિત પ્રતિઓની તપાસ કરવામાં આવે તો જણાશે કે તેમાં સારો હિસ્સો ગુજરાતમાંથી ગએલો છે, અને તેમાંયે જૈન યતિઓ પાસેથી મળેલું ઘણું હશે. બ્યુહ્લર, પીટર્સન અને ભાણ્ડારકર ઇત્યાદિ સારો ફાલ મેળવવા આ તરફ અવિશેષ દૃષ્ટિ રાખતા. આ ઉપરાંત હજી પણ જેસલમીર, પાટણ, અમદાવાદ, ખંભાત, વડોદરા, છાણી, સુરત ઈત્યાદિ સ્થળોમાં અમૂલ્ય ગ્રન્થરત્નો સચવાઈ રહેલાં છે; અને અત્યારે એ મળવાં દુર્લભ થયાં છે તેનું કારણ જેટલે અંશે એ સાચવનારાઓની સાંપ્રદાયિક સંકુચિતતા છે તેનાથી વિશેષ એ સંકુચિતતાને સ્થાન આપનાર કેટલાક પ્રતો સંઘરનારા અને તેને વેચી નાખનારા વિદ્વાનોની અપ્રામાણિકતા છે. આવી અપ્રામાણિકતાના દાખલા લોભી જૈન યતિઓના જ છે એમ નથી; આધુનિક કેળવણી પામેલા કેટલાક કહેવાતા વિદ્વાનોએ પણ આ ધંધો કર્યો છે.

આઠમા સૈકાથી અજંતાની ચિત્રકળાની ગંગા કાળસાગરમાં લુપ્ત થયા બાદ ભારતવર્ષમાં ચિત્રકળાના અંકોડા ક્યાંયે પણ મળી આવતા હોય તો તે અગિયારમાથી અઢારમા સૈકા સુધી સાહિત્ય, સંસ્કૃતિ અને ધર્મના ઘેરા રંગે ફુલતીફાલતી રહેલી, તાડપત્ર અને કાગળની હસ્તલિખિત પ્રતોમાં સચવાતી આવતી, જૈનધર્મના ધાર્મિક કથાપ્રસંગોની ચિત્રકળામાં છે. ભારતના મધ્યકાળના ઇતિહાસમાં ગુજરાત અનુપમ સ્થાન ભોગવતું હતું તે વખતે તેની ભાગ્યલક્ષ્મીના સ્વામીઓ, ગૂર્જર નરેશો અને જૈન મુત્સદ્દીઓ હતા; એટલે તેમણે સ્થાપત્ય અને ઈતર કલાઓનો સમાદર કરી ઇતિહાસમાં અમર પગલાં પાડ્યાં છે.[1]

ચિત્રકળાનાં સર્જન, સંગ્રહ અને રક્ષણમાં ગુજરાતના બ્રાહ્મણ સંપ્રદાયે કે ઈતર સંપ્રદાયોએ શો ફાળો આપ્યો હતો તેનો ઇતિહાસ સુલભ થયો નથી. પરંતુ જૈનોએ-તેમાં પણ શ્વેતામ્બર જૈનોએ કેવો અને કેટલો મહત્ત્વનો ફાળો આપ્યો છે તેનો અત્ર ટૂંકમાં પરિચય કરાવ્યો છે.

ગ્રંથસ્થ જૈન ચિત્રકળા—ગુજરાતની જૈનાશ્રિત કળા જુદા જુદા વિભાગોમાં વહેંચાયેલી છે. મુખ્યત્વે કરીને તે જૈન મંદિરોના સ્થાપત્યમાં તથા જૈનધર્મના હસ્તલિખિત ધર્મગ્રંથોમાં મળી આવે છે.

આ બે અંગો પૈકી સ્થાપત્યકળાનો પ્રદેશ બહુ જ વિસ્તૃત હોવાથી તે વિષય ભવિષ્ય ઉપર રાખીને પ્રસ્તુત નિબંધમાં તેના એ બે મહત્ત્વના અંગો પૈકીના એક અંગ તેના ધર્મગ્રન્થોની કળાનો મળી શકતો ઈતિહાસ આપવાનો મારો ઉદ્દેશ છે.

છેલ્લાં પાંચ વર્ષ દરમ્યાન ગુજરાતનાં મુખ્ય મુખ્ય શહેરોમાં આવેલા જૈન ગ્રન્થભંડારો મધ્યેની ચિત્રવાળી હસ્તપ્રતોના અભ્યાસ અને બારીક અવલોકનના પરિણામે જે મારી જાણમાં આવ્યું છે તેનું ટૂંક વર્ણન અત્રે રજુ કરવા મેં પ્રયત્ન કરેલ છે.

---

૧ રવિશંકર રાવળ

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ભારતની રાજપુત અને મુગલ કળાની પહેલાં, એટલે કે સોળમી સદીના છેલ્લા સમય પહેલાં લઘુ પ્રમાણનાં છબિચિત્રોની બે જાતની ચિત્રકળા મળી આવે છે. આ બે જાતમાંથી એક જાત, નેપાળ અને ઉત્તર બંગાલ તરફની અગિયારમી સદીના સમયની મળી આવે છે; અને બીજી ગુજરાત, કાઠિયાવાડ અને રાજપુતાના બાજુની અગિયારમી સદીના અંત સમયથી મળી આવે છે. આ બંને જાતની કળાઓમાં એકબીજાનું અનુકરણ કોઈ રીતે થયું હોય, એટલે કે એક બીજી કળાનો સીધો સંબંધ હોય એમ લાગતું નથી; પરંતુ તે બંને કળાઓ પ્રાચીન ભારતવાસીઓએ પોતાની મેળે—સ્વતંત્ર રીતે ઉપજાવી કાઢેલી છે. પૂર્વ ભારતની ચિત્રકળા મુખ્યત્વે બૌદ્ધધર્મના ગ્રન્થોમાં અને પશ્ચિમ ભારતની ચિત્રકળા મુખ્યત્વે શ્વેતામ્બર જૈનોના હસ્તલિખિત ધર્મગ્રન્થોમાં મળી આવે છે. આ ચિત્રકળાને ત્રણ વિભાગમાં વહેંચી નાખવી જોઈએ.

પ્રાચીન સમયની આ ચિત્રકળા તાડપત્રની હસ્તપ્રતોમાં મળી આવે છે અને તાડપત્રની એ ચિત્રકળા બે વિભાગમાં વહેંચાએલી છે. પહેલા વિભાગની શરૂઆત સોલંકી રાજ્યના ઉદયથી થાય છે. મહારાજાધિરાજ સિદ્ધરાજ જયસિંહદેવના રાજ્યકાળની શરૂઆતમાં જ વિ. સં. ૧૧૫૭ (ઈ. સ. ૧૧૦૦) માં ગુજરાતના પ્રાચીન બંદર ભૃગુકચ્છ (હાલનું ભરૂચ) માં લખાએલી નિશીથચૂર્ણિની પ્રત હજી વિદ્યમાન છે, જે પાટણના સંઘવીના પાડાના ભંડારમાં આવેલી છે. જેના ઉપર તારીખ લખેલી છે તેવી આજ દિન સુધીમાં મળી આવેલી 'ગુજરાતની જૈનાશ્રિત કળા' ની સૌથી જૂનામાં જૂની ચિત્રવાળી પ્રત આ એક જ છે. પહેલા વિભાગનો અંત પણ એ જ ભંડારની વિ. સં ૧૩૪૫ (ઈ. સ. ૧૨૮૮) ની સાલમાં લખાએલી જુદી જુદી પ્રાકૃત કથાઓની તાડપત્રની પ્રતમાંનાં ચિત્રોથી આવે છે: કારણ કે વિ. સં. ૧૩૫૬ (ઈ. સ. ૧૨૯૯) ની સાલ પછીનાં ચિત્રોની ચિત્રકળામાં બહારની બીજી કળાઓનું મિશ્રણ થોડે ઘણે અંશે જણાઈ આવે છે.

તાડપત્ર પરનાં ચિત્રોના બીજા વિભાગની શરૂઆત વિ. સં. ૧૩૫૭ (ઈ. સ. ૧૩૦૦) થી થાય છે અને તેનો અંત લગભગ વિ. સં ૧૫૦૦ (ઈ. સ. ૧૪૪૩) ની આસપાસમાં આવે છે. આ બીજા વિભાગના સમય દરમ્યાનની તાડપત્રની ચિત્રોવાળી ત્રણ હસ્તપ્રતો મારા જાણવામાં આવેલી છે. 'ગુજરાતની જૈનાશ્રિત કળા' ના સર્વોત્તમ સુંદર નમૂનાઓ આ ત્રણ હસ્તપ્રતોમાં મળી આવે છે. આ ત્રણ હસ્તપ્રતો પૈકીની એક જ પ્રત ઉપર વિ. સં ૧૪૨૭ (ઈ સ. ૧૩૭૦) ની તારીખ નોંધાએલી છે અને તે અમદાવાદની ઉજમ ફોઈની ધર્મશાળાના ગ્રન્થ-ભંડારમાં આવેલી છે. બીજી બે પ્રતો પૈકીની એક પ્રત પાટણના તપાગચ્છ સંઘના ભંડારમાં આવેલી છે અને બીજી પ્રત ઈડરની આણંદજી મંગળજીની પેઢીના ગ્રન્થ ભંડારમાં આવેલી છે.

આ બીજા વિભાગના સમય દરમ્યાનનાં કેટલાંક ચિત્રો તો લાકડાંની પાટલીઓ કે જે તાડપત્રની હસ્તપ્રતોના સંરક્ષણ સારૂ ઉપર નીચે બાંધવામાં આવતી હતી તેના ઉપર

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

તથા કપડાં ઉપર પણ મલી આવે છે. લાકડાની એવી એક પાટલી વિ. સં. ૧૪૨૫ (ઇ. સ. ૧૩૬૮)માં ચીતરાએલી તારીખની નોંધવાળી મળી આવેલી છે, અને કપડાં ઉપરનાં ચિત્રો વિ. સં. ૧૪૧૦ (ઈ. સ. ૧૩૫૩)થી મળી આવે છે.

ગુજરાતની જૈનાશ્રિત કળાના ત્રીજા વિભાગનાં ચિત્રો મુખ્યત્વે કાગળની હસ્તલિખિત પ્રતોમાં મળી આવે છે. તેની શરૂઆત ઇ. સ. ની પંદરમી સદીની શરૂઆતથી થાય છે અને વિક્રમની સોળમી સદીના છેવટનાં વર્ષોમાં તેનો અંત આવે છે, જે વેળા 'ગુજરાતની જૈનાશ્રિત કળા' મુગલ કળા અને પછી રાજપુત કળાની અસર નીચે આવી ગઈ હતી. 'ગુજરાતની જૈનાશ્રિત કળા' તેમાં સંપૂર્ણપણે સમાઈ ગઈ.

આ ત્રીજા વિભાગના સમય દરમ્યાનનાં જૈન સિવાયનાં બીજાં ચિત્રો વૈષ્ણવ સંપ્રદાયના ગણ્યાગાંઠ્યા ધર્મગ્રંથોમાં મળી આવે છે. પરંતુ પંદરમી સદી પહેલાંના ગ્રંથસ્થ ચિત્રો જૈન શ્વેતામ્બર સંપ્રદાયના ધર્મગ્રંથોમાં જ મળી આવે છે, અને આ જ કારણથી આ કળાને કેટલીક વખત "જૈન" અગર "શ્વેતામ્બર જૈન" કળાના નામથી સંબોધવામાં આવેલી છે.

શ્રીયુત નાનાલાલ ચમનલાલ મહેતા આ કળાને "ગુજરાતી કળા"ના નામથી ઓળખાવે છે પરંતુ મારા તરફથી તાજેતરમાં જ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ "શ્રી જૈન ચિત્રકલ્પદ્રુમ" નામના ગ્રંથમાં રજુ કરેલા પુરાવાઓ ઉપરથી આપણે જાણી શકીએ છીએ કે આ કળાનો વિકાસ એકલા ગુજરાતમાં જ નહિ પણ પશ્ચિમ ભારતના દરેક પ્રદેશોમાં થએલો હતો. ઉદાહરણ તરીકે સ્વર્ગસ્થ મુનિમહારાજ શ્રી હંસવિજયજીના વડોદરાના આત્મારામ જ્ઞાનમંદિરમાં આવેલી કલ્પસૂત્રની સુવર્ણાક્ષરી અપ્રતિમ સુશોભન-કળાના નમૂનાવાળી પ્રત વિ. સં. ૧૫૨૨ રાજપુતાનામાં આવેલા યવનપુર (હાલનું જોનપુર)માં લખાએલી છે. બીજી એક સુવર્ણાક્ષરી કલ્પસૂત્ર–કાલકકથાની પ્રત વડોદરામાં વયોવૃદ્ધ ગુરુદેવ પ્રવર્તક કાંતિવિજયજીના સંગ્રહમાં છે, તે તથા ત્રીજી એક પ્રત ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની સુવર્ણાક્ષરી તથા સુશોભનકળાવાળી વિ. સં. ૧૫૨૯માં માળવામાં આવેલા મંડપદુર્ગ (માંડવગઢ)માં લખાએલી, અમદાવાદના દેવસાના પાડાના ઉપાશ્રયમાં આવેલા શ્રી દયાવિમલજી શાસ્ત્રસંગ્રહમાંથી મળી આવી છે. આ તથા બીજા પુરાવાઓ ઉપરથી આ કળાને "ગુજરાતી કળા"ને બદલે આપણે અગાઉ જણાવી ગયા તેમ "ગુજરાતની કળા" (પ્રાચીન વ્યાપક અર્થમાં) તરીકે સંબોધવી વધારે વાસ્તવિક છે. આ કળાનો પ્રચાર આખા પશ્ચિમ ભારતમાં થવાનું એક કારણ એ પણ હોય કે પ્રાચીન ગુજરાતના સ્વતંત્ર હિંદુ રાજવીઓના અજેય બાહુબળના પ્રતાપે તે મુલકો ગુજરાત પ્રદેશની છાયા નીચે હોવાથી સંભવિત છે કે ગુજરાતના ચિત્રકારો ત્યાં જવાને લીધે આ કળાનો પ્રચાર પશ્ચિમ ભારતના સઘળા પ્રદેશોમાં થયો હોય. બીજું કારણ એ છે કે આ કળાના પ્રાચીન સમયના તાડપત્રના જે નમૂનાઓ મળી આવ્યા છે તે સઘળા જ મુખ્યત્વે કરીને ગુજરાતના પ્રાચીન પાટનગર અણહિલપુર પાટણ તથા તે વખતના પ્રખ્યાત બંદર ભૃગુકચ્છ (ભરૂચ)ના છે.

અપૂર્ણ

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

"જૈનદર્શન"ને ઉત્તર

લેખક
આચાર્ય મહારાજ શ્રીમત્ સાગરાનંદ સૂરિજી.

દિગમ્બર તરફથી નીકળતા 'જૈનદર્શન' નામના માસિકના ચોથા વર્ષના આઠમા અંકમાં જે કંઈ લખાણ ગેરસમજથી કહેવામાં આવ્યું છે તેને અંગે સુધારો કરવાની જરૂર હોવાથી આ લેખ લખાય છે. પ્રથમ 'આધુનિક દશા' નામના લેખમાં દશા અને અગ્રવાલની બાબતમાં સમાધાન આપવાનું આગળ ઉપર રાખી, વર્તમાનમાં પલ્યવાલ જાતિને અંગે પ્રધાનપદ આપેલું હોવાથી તેના ઉત્તરને સ્થાન આપવામાં આવે છે. (આ લેખમાં કોઈ લેખકનું નામ નહિં હોવાથી સંભવ છે કે-આ લેખ ચૈનસુખદાસ વગેરે મુખ પૃષ્ઠ ઉપર જણાવેલ ત્રણમાંથી કોઈ પણ એક લેખકનો હશે)

"આધુનિક દશા" શીર્ષક લેખ

તે લેખક મહાશયે પલ્લિવાલો દિગમ્બર છે એમ માનીને શ્વેતામ્બરોની સમાજ અને તેના ધર્મગુરુઓ ઉપર મન માનિતો હલ્લો કરેલો છે. પણ આશ્ચર્યની વાત છે કે પલ્લીવાલ જ્ઞાતિ અસલથી દિગમ્બર છે આ વાતને સાબીત કરવા માટે એક પણ પુરાવો તેઓ તરફથી દેવામાં આવ્યો નથી. પોતાનો લેખ લાંબો હોવા છતાં તેમાં પલ્લીવાલના દિગમ્બરપણાની સાબિતિ માટે એક પણ પુરાવો આપે નહિ તે ઓછું આશ્ચર્યજનક નથી.

લેખક ધારે છે ત્યાં સુધી તેઓએ પલ્લીવાલને દિગમ્બર ઠરાવવા માટે પુરાવા એકઠા કરવા ઘણો પ્રયત્ન કર્યો હશે, પણ જ્યારે તેઓને પલ્લીવાલ જાતિને દિગમ્બર ઠરાવવાનો એક પણ પુરાવો નહીં મલ્યો હોય ત્યારે જ આવી રીતે અગડંબગડં લખવું પડયું હશે.

સહૃદય ભાવે તે લેખકને હજુ પણ મારી સૂચના છે કે તેઓએ પહેલી તકે તેવો પુરાવો જાહેર કરવો કે જેથી નિર્વિવાદપણે સાબીત થાય કે અમુક દિગમ્બરાચાર્યે, અમુક વખતે, અમુક સ્થાને પલ્લીવાલ જાતિની સ્થાપના કરી. જેથી તે નિર્વિવાદપણે માની શકાય.

મને જે કંઈ પુરાવો મળે છે તે ઉપરથી તો ચોકખું થાય છે કે પલ્લીવાલ જ્ઞાતિ અસલથી શ્વેતામ્બર જ છે અને તેથી શ્વેતામ્બર સંઘ તરફથી પલ્લીવાલ ભાઈઓને ધર્મમાં દૃઢ રાખવા તથા પ્રવર્તાવવા જે મદદ આપવામાં આવે છે તે સંપૂર્ણપણે યોગ્ય જ છે. અને પલ્લીવાલ જ્ઞાતિના ભાઈઓ પણ જે શ્વેતામ્બરના રીતરિવાજમાં ઉદ્યમ કરે છે, તે તેઓના કુળને ઉચિત જ છે.

પલ્લીવાલ ભાઈઓએ ધ્યાન રાખવું કે આ દિગમ્બરભાઈ હંમેશાં શ્વેતામ્બરોનાં તીર્થ, શાસ્ત્ર આદિ ઉપર આક્રમણ કરતા આવ્યા છે. અને તેથી તેઓ આ વખતે પોતાનો રોષ ઠાલવવામાં બાકી નહીં જ રાખે, પણ તમો તમારા મૂલ ધર્મને દૃઢપણે વળગો અને તે રોષવાળી લેખણોથી અંશ પણ ચલાયમાન ન થાઓ. પલ્લીવાલ ભાઈઓએ ખાતરી રાખવી જોઈએ કે-તેઓ અસલથી જ શ્વેતામ્બર છે.

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પલ્લીવાલ ભાઇઓએ ધ્યાનમાં રાખવું કે–તેમની જ્ઞાતિના અંગે તો શ્વેતામ્બર સમુદાયનો પલ્લીવાલ નામનો ગચ્છ પ્રવર્ત્તેલો છે.[1]

પલ્લીવાલ ભાઈઓએ એ પણ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે–સાત સો સાત સો વર્ષ પહેલાંથી તેઓ શ્વેતામ્બર ધર્મ પ્રમાણે પ્રતિમાઓ ભરાવતા અને પૂજા કરતા આવ્યા છે, તે માટે કોઈ પણ પ્રકારે દિગમ્બરોના આ 'જૈનદર્શન' જેવાં લખાણોને અંગે અંશે પણ દોરાશો નહિ. તમારી શ્વેતામ્બરપણાની સાબિતિ માટે પ્રતિમાના લેખો સ્પષ્ટ છે.[2]

પલ્લીવાલ ભાઈઓએ અને જૈનદર્શનના લેખકે–ધ્યાનમાં રાખવું કે–પલ્લીવાલ લોકોની ઉત્પત્તિ પલ્લી નામના પાર્શ્વનાથના તીર્થથી થએલી છે. જુઓ :—

जीरापल्लिपुरे फलर्द्धिनगरे वाणारसीस्वामिने,
श्रीशखेश्वरनाणके च मथुरासेरीसके स्तंभने ।
श्रीमद्दाहडपल्लिलंपितटयोर्नागस्वरे श्रीपुरे,
भालज्ये करहेटके जिनपतिश्रीपार्श्वनाथं स्तुवे ॥ १ ॥

આ કાવ્ય જામનગરની હરજીજૈનશાળાની નાની પરચુરણ સ્તોત્રની જુની પ્રત-પા-૪માં છે. આ કાવ્યથી સ્પષ્ટ સમજી શકાય છે કે પલ્લિવાલની ઉત્પત્તિ દાહડપલ્લિ કે જીરાપલ્લિ પાર્શ્વનાથના તીર્થને અંગે થયેલી હોય.

ઉપર જણાવેલ સિવાય પલ્લીવાલ ગચ્છની આખી પટ્ટાવલી **આત્માનંદ** શતાબ્દિના સ્મરણાંકમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગએલી છે તે તથા ઘણાય ગ્રંથો તે ગચ્છના આચાર્યોએ કરેલાની નોંધ તેમાં આપેલી છે. અને મૂર્ત્તિના લેખો પણ તેમાં સૂચવેલા છે. એ બધું જોઈને જૈનદર્શનકારે પલ્લીવાલો દિગમ્બર છે, એ કહેવાની ભૂલ ન કરવી તે જ યોગ્ય છે.

---

१. (१) ॥ ई. ॥ आषाढादि संवत् १६८१ वर्षे चैत्रवदि ३ दिने सोमवारे हस्तनक्षत्रे वीरमपुरे राउल श्रीजगमालजी विजयराज्ये श्रीपल्लीपालगच्छे भट्टारक श्रीयशोदेवसूरिजी विज[यमा]ने श्रीपार्श्वनाथजी चैत्ये श्रीपल्लीगच्छसंघेन गवाक्षत्रय—

(२) ..सहिता सुशोभना निर्गमचतुष्किका कारापिता उपाध्याय श्रीहरशेखराणां पट्टप्रभाकरोपाध्याय श्रीकनकशेखर तत्पट्टालंकारोपाध्याय श्री देवशेखरैः स्वर्गतैः उपाध्याय कनकशेखर हस्तदीक्षितेने उपाध्याय श्री सुमतिशेखरेण स्वहस्तेन

२. જુઓ પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ ભા. ૧. પ્રકાશક યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા.

(१) संवत् १५०७ वर्षे फागुण वदि ३ दिने श्रीपल्लीवालगच्छे उपकेशधाकडगोत्रे सा. नाल्हा पु. साह करण भा. बाइ टहकूं पुत्रशिवराजसहितेन पित्रो [:] श्रेयसे श्रीनमिनाथबिंबं कारित (तं) प्रतिष्टि (ष्ठि) तं श्रीयशोदेवसूरिभिः

(२) संवत् १३९७ माघ शु. १० शनौ पल्लीता(वा) लज्ञातीय ठ. छाडा भा. नायकिसुत श्रेयसे श्रीमहावीरबिंबं कारितं प्र. श्रीधर्मघोषगच्छे श्रीमानतुङ्गसूरिशिष्यैः श्रीहंसराजसूरिभिः

(३) सं. १५२९ वर्षे फागु. वदि ३ शुक्रे पल्लीवालज्ञातीय मं. मंडलिकभार्या शाणी पुत्र लालाकेन भार्या रंगीमुख्य कुटुंबयुतेन श्रीअंचलगच्छेश श्रीजयकेसरीसूरीणामुपदेशेन श्री चंद्रप्रभ बिंबं कारितं

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

દિગમ્બર ભાઈઓએ શ્વેતામ્બરોનાં કેસરીયાજી જેવાં તીર્થો તેમજ તત્ત્વાર્થાદિ ગ્રંથોને જેમ હડફ કર્યાં છે તેમ પલ્લીવાલની કોમને પણ તે હડફ કરવા માગે છે. ચોરી કરનારો પણ જાહેર રીતે અને બલાત્કાર પૂર્વક ચોરી કરે તો તેને–ધાડપાડુ કે લૂંટારો કહેવો પડે છે–માટે–એ શબ્દો પોતાના ઉપર લાગુ ન થાય તે વાતનું દિગમ્બર ભાઈઓએ પૂરતી રીતે ધ્યાન રાખવું. જેમ ચોરી કરનારા લૂંટારૂને ચોરેલો અને લૂંટેલો માલ પાછો જાય, તે વખતે હાયપીટ કરવી પડે છે તેવી રીતે દિગમ્બરો હાયપીટ કરી પલ્લીવાલો માટે રોદણાં રૂવે તે કેવળ અન્યાય સિવાય બીજું કંઈ છે જ નહિ.

"શ્વેતાંબરીય આગમ" શીર્ષક લેખ

જૈનદર્શનના એ જ અંકમાં પલ્લીવાલ ભાઇઓને જુઠી રીતે ભરમાવવા માટે શ્વેતામ્બરીય આગમનના મથાળેથી જે લેખ લખવામાં આવ્યો છે તે કેવલ પલ્લીવાલ ભાઈઓને ફસાવવા માટે છે. પ્રથમ તો તે લેખમાં કોઈ પણ પ્રકારે આગમના ઉત્થાન સંબંધી કંઈ પણ હકીકત જ નથી. ભદ્રબાહુજી જે શ્રુતકેવલી હતા તેમનો દુષ્કાલની વખતે નિવાસ નેપાલ દેશમાં જ હતો. તે વખતે તેઓ કર્ણાટક તરફ ગએલા જ નથી અને તે દુષ્કાલમાં ચૌદ પૂર્વો જેટલું સંપૂર્ણ શ્રુત જળવાઈ રહેલું જ હતું, માટે શ્રવણ-બેલગોલા ભદ્રબાહુ શ્રુતકેવલિ છે જ નહિ. (શ્રવણ બેલગોળાના લેખની–પશ્ચિમતા અને કલ્પિતતા માટે શ્રીમાન્ દર્શનવિજયજીના "**दिगंबर शास्त्र कैसे बने**" એ વગેરે લેખ જોઈ લેવા.

શ્વેતામ્બરીય આગમ નામના લેખને લખનારાએ અનાયાસે એમ તો કબુલી લીધું છે જ કે–શ્વેતામ્બર–દિગમ્બર તરીકેના વિભાગમાં માલવાનો દેશ કેન્દ્ર તરીકે છે અને તેથી શ્વેતામ્બર આગમ જે રથવીર પોથી, સહસ્રમલ્લ દ્વારાએ દિગમ્બરની ઉત્પત્તિ જણાવે છે તે સત્ય સાબીત થાય છે.

વધારે આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે તેઓ વસ્ત્ર, પાત્ર અને ઝોળી આદિ ઉપકરણોને શ્વેતામ્બરોએ દુષ્કાળને લીધે રાખ્યાં, એવું હડહડતું જુઠું અને યુક્તિથી પણ શૂન્ય બોલે છે.

વળી આ ભાઈ લખે છે કે દુષ્કાલને લીધે એક ઘેર સાધુઓએ ખાવું છોડી દીધું. આ ભાઇને એટલી પણ ખબર નથી કે સાધુઓને માટે વપરાતો ભિક્ષુ શબ્દ જ અનેક ઘરેથી ભોજન લેવાનું સ્પષ્ટ સૂચવે છે. માટે સાચી હકીકત એ છે કે–દિગમ્બરોએ પાત્ર વગેરે ઉપકરણ છોડી દીધું તેથી તેઓને ભિક્ષાવૃત્તિ છોડી દઇ એક જ ઘેર ભોજન લેવું પડ્યું. એવું છતાં શ્વેતામ્બરોની ભિક્ષાવૃત્તિ પર દોષ ઢોળવો તે કેવલ પક્ષમોહ જ છે.

એટલું જ નહિ પણ વસ્તુઓનું રાખવું, જે દુષ્કાળને અંગે શ્વેતામ્બરોએ કર્યું એમ જે જણાવે છે તે કેવળ કહેનારનું હાસ્યાસ્પદ કથન જ છે. કેમકે દુષ્કાળની વખતે વસ્ત્રની હાજત નવી ઉભી કરે એ તો દિગમ્બરોના જ મગજમાં શોભે.

લેખકે ધ્યાન રાખવું કે શ્વેતામ્બરના કોઈ પણ ગ્રન્થમાં ભદ્રબાહુ શ્રુતકેવલી મહારાજ દુષ્કાળમાં કર્ણાટક ગયા એવું લખાણ છે જ નહિ અને તે લેખકના જોવામાં આવ્યું હોય તો તેમણે પહેલી જ તકે જાહેર કરવું. આવાં આવાં જુઠાં લખાણો કરીને શ્વેતામ્બરોને ભરમાવવા અને ફસાવવા એ કોઈ પણ પ્રકારે યોગ્ય નથી.

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

શ્રુતકેવલી ભગવાન ભદ્રબાહુજીના વખતે જિનકલ્પનો વ્યુચ્છેદ થયો એમ કોઈ પણ જૈન આગમ કહેતું નથી અને શ્વેતામ્બરો માનતા પણ નથી. શ્વેતામ્બર આગમો, જિનકલ્પનો વ્યુચ્છેદ શ્રી જંબુસ્વામી ભગવાનના નિર્વાણ પછીથી માને છે.

જુઓ, વિશેષ આવશ્યક અને પ્રવચન સારોદ્ધાર — **मणपरमो हि पुलाप० गाथा.** એ ગાથામાં જિનકલ્પનો વ્યુચ્છેદ સ્પષ્ટપણે જંબુસ્વામીથી જ જણાવ્યો છે.

તે શ્વેતામ્બરીય આગમ નામના લેખને લખનારે એટલું પણ ધ્યાન નથી રાખ્યું કે ખુદ પોતાની માનેલી **તત્ત્વાર્થ ટીકા**માં જ માત્ર ભાવલિંગનું જ એકાન્તિકપણું છે અને દ્રવ્યલિંગની ભજના છે તેમ જ **ષટ્પ્રાભૃત** વગેરેમાં પણ બાહ્ય લિંગની અનેકાન્તિકતા જણાવેલી છે તે ઉપરથી અન્યલિંગે અને ગૃહિલિંગે મોક્ષ જવાનું થાય તે શાસ્ત્રકારને ઇષ્ટ છે, એ હકીકત પણ જોવામાં આવી નહિ. ખરી રીતે તો દિગમ્બર લોકોને નગ્ન રહેવા ઉપર વધારે આગ્રહ થયો અને તેથી જ અન્યલિંગ અને ગૃહિલિંગથી સિદ્ધ થવાના ભેદો ઉડાડી દેવા પડયા. (આ ઉપરથી જે લોકો દિગમ્બર અને શ્વેતામ્બરોમાં માત્ર ક્રિયાનો જ ભેદ છે પણ તત્ત્વ સુદ્ધાંનો ભેદ નથી એમ માનતા હોય તેઓએ આંખ ખોલવાની જરૂર છે.)

વળી તે લેખક, સ્ત્રી અને નપુંસકના મોક્ષને માટે જે કલ્પિતપણું જણાવે છે તે પણ ખોટું જ છે, કારણ કે દિગમ્બરોએ જ પોતાના **ગોમટસાર**માં સ્ત્રીને મોક્ષ જવાની સંખ્યાઓ જણાવી છે, અને યાપનીય સંઘવાલાઓ તો સ્ત્રીનો મોક્ષ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવે છે. ખરી વાત તો એ છે કે દિગમ્બરોએ નગ્નપણા ઉપર આગ્રહ રાખ્યો અને સ્ત્રીઓ સર્વથા નગ્ન રહી શકે તેવું તેમને લાગ્યું નહિ. અને તેથી સ્ત્રીને ચારિત્રની મનાઈ કરવી પડી અને તે જ કારણથી સ્ત્રીનો મોક્ષ નિષેધવો પડયો. અને તે પ્રસંગે નપુંસકનો મોક્ષ નિષેધ્યો. આવી સીધી હકીકત પણ દિગમ્બર ભાઈઓ ન તમજે એ નવાઈ જેવું છે. (ધ્યાનમાં રાખવું કે અન્ય મતમાં જોગણીઓ વસ્ત્ર વગરની હોય.)

તે લેખક જે જણાવે છે કે શ્વેતામ્બરોએ જૈનધર્મના અનુયાયી અને અજૈન માર્ગના અનુયાયીને મોક્ષ થવાનું માન્યું છે, તે સર્વથા ખોટું છે, કેમકે કોઈ પણ શ્વેતામ્બર આગમ સમ્યગ્ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રરૂપ ભાવમાર્ગ કે જેનું નામ જ જૈનત્વ છે તે સિવાય કેવળજ્ઞાન કે મોક્ષ કહેતો જ નથી.

આ લેખકને કુરગડુની કથા માટે મૂલ સ્થાન આવશ્યકની ટીકા જોવાનું ન ગમ્યું, નંદીસૂત્રની મલયગિરિ ટીકા જોવાનું ન ગમ્યું, પણ કેવળ, સૂત્ર અને અર્થોને ફેરવનારા અને ઓળવનારા એવા એક સામાન્ય મનુષ્યનું કરેલું જુઠું ભાષાંતર જડયું. પણ તે ઉપરથી શ્વેતામ્બર આગમો કે શ્વેતામ્બર મતની સમીક્ષા કે તૂલના કરવી એ યોગ્ય હોઈ શકે નહિ. શ્વેતામ્બર આગમમાં તો નથી તે તપસ્વી અને કુરગડુ વચ્ચે ગુરૂ ચેલાનો સંબંધ, કે નથી તો તેણે થુંકવાળું ભોજન ખાધું. શ્વેતામ્બર શાસ્ત્રોએ ક્ષમાની પરાકાષ્ઠાને માટે એ કુરગડુનું આપેલું દૃષ્ટાન્ત દિગમ્બરોને ન રૂચે તે તો સ્વાભાવિક જ છે.

લેખકે ધ્યાન રાખવાની જરૂર છે કે શુકલ ધ્યાન મુહૂર્તની અંદર અંદર જ હોય છે અને તે અંતર્મુહૂર્તનો કાળ, કોઈ પણ જાતની પહેલાની ક્રિયા થતી હોય તેમાં પણ

(જુઓ પૃષ્ઠ ૫૪૬)

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

અક્ષય તૃતીયા

લેખક
આચાર્ય મહારાજ શ્રીમદ્ વિજયપદ્મસૂરિજી.

અનાદિ કાલીન જૈનદર્શનમાં ગણાવેલા સર્વમાન્ય પર્વોમાં અક્ષય તૃતીયા (ઇક્ષુ તૃતીયા=અખાત્રીજ) પણ એક પર્વ ગણેલું છે. આ દિવસને પર્વ દિન તરીકે કયા હેતુથી માનવામાં આવે છે? આ (પ્રશ્ન) નો ખુલાસો ટુંકમાં આ પ્રમાણે જાણવો — યુગાદિ પ્રભુશ્રી ઋષભદેવના પારણાને અંગે આ દિવસ પર્વ તરીકે મનાય છે, તેથી ઋષભદેવ ભગવંતની બીના જણાવવી, એ અસ્થાને ન જ ગણાય.

उसहस्सय पारणए, इक्खुरसो आसि लोगनाहस्स । सेसाणं परमन्नं दिव्वाइं पंच होज्ज तया ॥१॥
रिसहेससमं पत्तं, निरवज्जमिक्खुरससमं दाणं । सिज्जंससमो भावो, जइ होज्जा वंछियं णियमा ॥२॥

પ્રથમ તીર્થંકરનો જીવ તેર ભવોમાંના પશ્ચાનુપૂર્વીક્રમે ત્રીજા ભવમાં જિનનામકર્મને, વીસે સ્થાનકોની[1] આરાધના કરીને નિકાચિત બનાવી બારમા ભવે, સર્વાર્થસિદ્ધવિમાન — જે અનુત્તર વિમાનનાં પાંચ વિમાનોની મધ્યમાં રહેલ છે, અને જ્યાં સમ્યગ્દર્શન પૂર્વક ચારિત્ર સાધનાથી જ મનુષ્યો જઈ શકે, તથા જ્યાં રહેલા દેવો એકાવતારિ હોય છે, અને તે ત્રીશ સાગરોપમ પ્રમાણ અજઘન્યોત્કૃષ્ટ આયુવાલા હોય છે—તેનાં વિનશ્વર દિવ્ય સુખો ૩૩ સાગરોપમ સુધી ભોગવીને, અષાડ વદિ ચોથે સાત કુલકરોમાંના વિનીતા નગરીના રાજા શ્રી નાભિ રાજાની મરૂદેવી માતાની કુક્ષિમાં પધાર્યા. નવ માસ અને ૪ દિવસ વીત્યાબાદ — સાથળમાં વૃષભ લંછનવાળા શ્રી પ્રથમ તીર્થંકર ધન રાશિ — ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં ચૈત્ર વદિ આઠમે અર્ધરાત્રીએ[2] જન્મ પામ્યા. પાંચસે ધનુષ્યની સુવર્ણવર્ણી કાયાના ધારક પ્રભુદેવ અનુક્રમે મોટા થયા. ૨૦ લાખ પૂર્વ કાળ સુધી કુમાર અવસ્થામાં રહ્યા. ઇંદ્રે વિનીતા નગરી વસાવી રાજ્યાભિષેક કર્યો. ૬૩ લાખ પૂર્વો સુધી રાજ્યપણું ભોગવ્યું. પ્રભુને સુમંગલા અને સુનંદા નામની બે રાણી હતી. ભરતાદિ પુત્રો અને સૂર્યયશા આદિ પૌત્રો હતા. ચૈત્ર વદિ આઠમે ૪૦૦૦ હજાર પરિવારની સાથે છટ્ઠ તપ કરી વડના ઝાડની નીચે પોતાની જન્મ નગરી (અયોધ્યા) માં સંયમપદ પામ્યા. તે વખતે પ્રભુને મનઃપર્યવજ્ઞાન ઉપજ્યું. ઇંદ્રે સ્થાપન કરેલ દેવદૂષ્યધારક, ચઉનાણિ, ભગવાન રૂષભદેવે તપસ્વી રૂપે પૃથ્વી ઉપર વિહાર કર્યો. આ અવસરે હસ્તિનાગપુર (ગજપુર) માં બાહુબલિના પુત્ર સોમયશા રાજાને શ્રેયાંસ નામનો પુત્ર હતો. (જેનું વર્ણન આગળ જણાવીશું.) પૂર્વ ભવમાં બાંધેલા લાભાન્તરાય કર્મના ઉદયથી પ્રભુને નિર્દોષ આહાર લગભગ બાર મહિના સુધી મલી ન શક્યો. આ સ્થિતિમાં પ્રભુ જ્યારે હસ્તિનાગપુર પધાર્યા, તે દિવસની રાત્રિએ શ્રેયાંસકુમાર અને સોમયશા પિતા તથા સુબુદ્ધિ નામના (નગર) શેઠને આ પ્રમાણે સ્વપ્નાં આવ્યાં :

---

1. પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરે વીસે સ્થાનકોની આરાધના કરી છે. અને બાકીના બાવીશ તીર્થંકરોએ એકાદિ સ્થાનકોની સાધના કરી છે. આની સવિસ્તર બીના ત્રિષષ્ઠીય ચરિત્ર, શ્રી વિંશતિ સ્થાનામૃત સંગ્રહ — આદિથી જાણી લેવી.

2. સર્વે તીર્થંકરોનો મધ્ય રાત્રે જ જન્મ થાય.

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

(૧) શ્યામ બનેલા મેરૂપર્વતને ધોઈને મેં ઉજ્જવલ બનાવ્યો—આ પ્રમાણે શ્રેયાંસને સ્વપ્ન આવ્યું. (૨) સૂર્ય બિંબથી ખરી પડેલાં હજાર કિરણોને શ્રેયાંસકુમારે સૂર્ય બિંબમાં જોડી દીધાં — એવું સુબુદ્ધિશેઠને સ્વપ્નું આવ્યું. (૩) એક શૂરવીર પુરૂષને ઘણા શત્રુઓએ ઘેરી લીધો હતો, તે શૂરપુરૂષ શ્રેયાંસકુમારની મદદથી વિજય પામ્યો—એ પ્રમાણે સોમયશા રાજાને સ્વપ્નું આવ્યું. સવારે ત્રણે જણા રાજકચેરીમાં એકઠા થયા. સ્વપ્નની બીના જાણીને રાજા વગેરે બધાએ કહ્યું કે—"આજે શ્રેયાંસ-કુમારને કોઈ અપૂર્વ લાભ થવો જોઈએ." ભાગ્યોદયે બન્યું પણ તેવું જ.

પ્રભુદેવ ફરતા ફરતા શ્રેયાંસકુમારના મ્હેલ તરફ આવી રહ્યા હતા. ઝરૂખામાં બેઠેલા શ્રેયાંસકુમાર પ્રભુદેવને જોઈને ઘણાં જ ખૂશી થયા. આ વખતની પરિસ્થિતિ એવી હતી કે–લોકોએ કોઈ દિવસ સાધુને જોયેલા નહિ, વળી યુગલિકપણાનો વિચ્છેદ થયાને પણ અલ્પ વખત જ થયો હતો. તેથી તેમને 'કઇ રીતે સાધુને દાન દેવાય,' એ બાબતનો અનુભવ પણ ક્યાંથી હોય? આ જ કારણથી તેઓ પ્રભુને જોઈને મણિ, સોનું, હાથી, ઘોડા વગેરે દેવાને તૈયાર થતા, પરંતુ જ્યારે પ્રભુ કંઈ પણ ન લેતાં ત્યારે "અમારી ઉપર પ્રભુ નારાજ થયા છે," એવું અનુમાન કરી ઘણો ઘોંઘાટ મચાવતા હતા. આ રીતે લગભગ એક વર્ષ વીત્યા બાદ પ્રભુ અહીં (શ્રેયાંસકુમારના મ્હેલ તરફ) પધાર્યા. શ્રેયાંસકુમારે પ્રભુને જોઈને વિચાર કર્યો કે—"અહો! પૂર્વે મેં આવા સાધુવેષ જોયા છે," વગેરે વિશેષ વિચાર કરતાં શ્રેયાંસકુમારને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયુ. [જાતિ સ્મરણ એ મતિજ્ઞાનનો પ્રકાર છે. એનાથી વધારેમાં વધારે પાછલા સંખ્યાતા ભવોની બીના જાણી શકાય, એમ આચારાંગસૂત્રના પ્રથમ અધ્યયને પ્હેલા ઉદ્દેશામાં કહ્યું છે.] આ જાતિ સ્મરણના પ્રતાપે શ્રેયાંસકુમારે પોતાની સાથે પ્રભુનો નવ ભવનો[1] પરિચય આ પ્રમાણે જાણ્યો. સમ્યકત્વ પામ્યા પછી ભવની ગણત્રી ગણવાની અપેક્ષાએ પ્રભુ પ્હેલા ભવમાં ધનસાર્થવાહ હતા. બીજા ભવમાં યુગલિયા હતા. ત્રીજા ભવમાં દેવતા હતા. ચોથા ભવમાં મહાબલરાજા હતા. પાંચમે ભવે લલિતાંગનામે દેવ થયા. (અહીંથી શ્રેયાંસના સંબંધની બીના શરૂ થઇ.) અહીં શ્રેયાંસનો જીવ પ્હેલાં ધર્મિણી નામની સ્ત્રીના ભવમાં નિયાણું કરીને તે (શ્રેયાંસનો જીવ) લલિતાંગદેવની સ્વયંપ્રભા નામે દેવી થઈ હતી. છઠ્ઠા ભવમાં લલિતાંગ (પ્રભુ) નો જીવ વજ્રંધર રાજા થયો, શ્રેયાંસનો જીવ તેમની શ્રીમતી નામે રાણી થયો. સાતમે ભવે બંને યુગલિયા થયા. આઠમે ભવે પ્હેલા સૌધર્મ દેવ લોકે બંને દેવતા થયા. નવમે ભવે પ્રભુનો જીવ જીવાનન્દ નામે વૈદ્ય થયો, ત્યારે શ્રેયાંસનો જીવ તેમનો પરમ મિત્ર કેશવ નામે શ્રેષ્ઠિ પુત્ર હતો. દશમા ભવે બારમા અચ્યુત દેવ લોકે બેઉ જણા મિત્ર દેવ થયા. અગિયારમા ભવે પ્રભુ ચક્રવર્તિ થયા ત્યારે શ્રેયાંસનો જીવ તેમનો સારથિ હતો. બારમા ભવે બંને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને દેવ હતા. અને તેરમા ભવે પ્રભુ તીર્થંકર થયા અને શ્રેયાંસનો જીવ તેમનો શ્રેયાંસ નામે પ્રપૌત્ર થયો. એમ નવે ભવનો સંબંધ જાતિસ્મરણ જ્ઞાનથી શ્રેયાંસે જાણ્યો.

પોતે પહેલાં સાધુપણું અનુભવેલું હતું, તેથી શ્રેયાંસે વિચાર્યું કે આ (હાથીઆદિનું દાન દેનાર) લોકો બીનસમજણથી યોગ્ય દાનને જાણતા નથી. જે પ્રભુએ ત્રણે

1 અન્યત્ર આઠ ભવોનો પરિચય જાણ્યો એમ કહ્યું છે.

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ભુવનના રાજ્યનો ત્યાગ કરી સંયમજીવનને આદર્યું છે, તે પ્રભુ — રાગદ્વેષ વગેરે અનેક અનર્થના કારણભૂત મણિ આદિ પરિગ્રહને શી રીત લ્યે? જાતિસ્મરણથી હું દાનવિધિ જાણું છું, માટે તે પ્રમાણે કરી બતાવું." એમ વિચારી શ્રેયાંસકુમારે ગોખમાંથી જ્યાં પ્રભુ ઉભા હતા ત્યાં આવીને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દેઈ, બે હાથ જોડી, નમસ્કાર કરી, આગલ ઉભા રહી, ઉલ્લાસપૂર્વક આ પ્રમાણે વીનંતિ કરી કે — "હે કૃપાસમુદ્ર, અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમ જેટલા કાલ સુધી વિચ્છેદ પામેલ સાધુને નિર્દોષ આહાર લેવાનો વિધિ પ્રકટ કરો, અને મારે ઘેર શેલડીના રસના જે ૧૦૮ ઘડાઓ ભેટ આવેલા છે તે પ્રાસુક આહારને કૃપા કરી વ્હોરી (ગ્રહણકરી) મારો ભવસમુદ્રથી નિસ્તાર કરો! આપનાં દર્શનના પ્રભાવે જ મને પ્રગટ થયેલ જાતિસ્મરણ જ્ઞાનથી હું સમજી શકું છું કે — શીલ, તપ અને ભાવનાથી ચૂકેલ ભવ્ય જીવો દાનરૂપી પાટિયા વિના ભવસમુદ્ર ન જ તરી શકે. પરમ પુણ્યોદયે ઉત્તમ ચિત્ત, વિત્ત અને પાત્રનો મને સમાગમ થયો છે, માટે કૃપા કરી મારે હાથે દાન ગ્રહણ કરી મને ભવસમુદ્રનો પાર પમાડો." આ વિનંતીનાં વચન સાંભળી ચતુર્જ્ઞાની પ્રભુએ ઇક્ષુરસને નિર્દોષ જાણી બંને હાથ ભેગા કરી આગળ ધર્યા ત્યારે શ્રેયાંસે — આનંદનાં આંસુ લાવીને, રોમરાય વિકસ્વર થઈને, "આજે હું ધન્ય છું, કૃતાર્થ છું," એમ બહુમાન અને અનુમોદના ગર્ભિત વચનો બોલવાપૂર્વક શેલડીનો રસ વ્હોરાવ્યો. શ્રેયાંસે દાનના પાંચે દૂષણો દૂર કરી પાંચે ભૂષણો સાચવ્યાં હતાં. તે આ પ્રમાણે —

अनादरो विलंबश्च, वैमुख्यं विप्रियं वचः । पश्चात्तापश्च पंचामी, सदानं दूषयंत्यमी ॥ १ ॥

आनन्दाश्रूणि रोमश्चः, बहुमानं प्रियं वचः । किंचानुमोदना पात्र–दानभूषणपंचकम् ॥ २ ॥

ત્રણે કાલના તીર્થંકરોની માફક શ્રી ઋષભદેવ પણ કરપાત્રલબ્ધિવંત લોકોત્તર પુરૂષ હતા તેથી પ્રભુએ ૧૦૮ ઘડાપ્રમાણ રસ વ્હોર્યો છતાં લબ્ધિના પ્રભાવે એક બિંદુ પણ નીચે ન પડ્યું. દાન-મહિમા પણ જુઓ! લેનાર — પ્રભુના હાથ નીચે, અને દેનાર — ભવ્યના હાથ ઉપર આવે. દાન એ ગ્રાહક, દાયક અને અનુમોદક (એ ત્રણે)ને તારનાર હોવાથી ચાર પ્રકારના ધર્મમાં દાનને પ્રથમ કહેલ છે. રત્નપાત્ર[1] સમા પ્રભુને દાન દેતાં શ્રેયાંસકુમારના હર્ષનો પાર ન રહ્યો.

આ પ્રસંગે દેવો પણ ભક્તિનો પ્રસંગ સાચવવા રૂપ વિવેકને ભૂલતા નથી. તેઓ પંચ દિવ્ય પ્રગટ કરે છે. તે આ પ્રમાણે — ૧ અહોદાન! અહોદાન! એવી ઉદ્ઘોષણા કરે છે. ૨ દુંદુભિ વગાડે છે. ૩ તીર્થંકર પ્રભુના પ્રથમ પારણે સાડાબાર લાખ કરોડ અને તે પછીના પારણાઓમાં સાડાબાર લાખ સોનૈયા રત્નની વૃષ્ટિ થાય છે, એ નિયમ પ્રમાણે તિર્યગ્જૃંભગ દેવોએ ૧૨॥ કરોડ સોનૈયા રત્નની વૃષ્ટિ કરી. ૪ દેવોએ દેવતાઈ વાજિંત્રો વગાડ્યાં. ૫ દેવો એકઠા થયા અને વસ્ત્ર, સુગંધીજલ, પુષ્પાદિની વૃષ્ટિ કરી. શ્રેયાંસનું ઘર સુવર્ણાદિથી ભરાઈ ગયું, અને ત્રણે ભુવનમાં ધાન્યાદિની નિષ્પત્તિ થઈ.

પ્રભુનો હાથ રસથી ભરાયો અને ત્રણે ભુવનમાં શ્રેયાંસનો યશ ફેલાયો. શ્રેયાંસ કુમાર નિરૂપમ સુખના ભાજન બન્યા. કહ્યું પણ છે કે —

૧ શાસ્ત્રમાં-રત્નપાત્ર સમાન તીર્થંકર અને સાભિલાષ હોવાથી મુનિવરોને સુવર્ણપાત્ર સમાન-તથા શ્રાવકોને રૂપ્યપાત્ર સમાન કહ્યા છે.

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

भवणं धणेण भुवणं, जसेण भयवं रसेण पडिहत्थो ।
अप्पा निरुवमसुक्खं, सुपत्तदाणं महाग्घवियं ॥ १ ॥

સુવર્ણપાત્ર સમાન મુનિવરોને દાન દેતાં અનેક રીતે દ્વિવિધ લાભ થાય છે — તો પછી રત્નપાત્ર સમાન તીર્થંકરને દાનદેનારો ભવ્ય જીવ વિશેષ લાભ પામે, એમાં નવાઈ શી? દાયકના ૭ મહિનના રોગો દૂર થાય, અને તે ભવમાં અથવા જરૂર ત્રીજે ભવે તે દાયક ભવ્ય મુક્તિ પામે જ.

શ્રેયાંસકુમારે આ પ્રકારનું મહાપ્રભાવશાલિ સુપાત્ર દાન દીધું જેથી તે અક્ષય સુખ પામ્યા. આ મુદ્દાથી એને સામાન્ય ત્રીજ ન કહેતાં અક્ષય ત્રીજ કહેવામાં આવે છે. પ્રભુએ આ દિવસે ઇક્ષુરસનું પારણું કર્યું તેથી તે ઇક્ષુતૃતીયા પણ કહેવાય છે.

પ્રશ્ન—કંઈક અધિક એક વર્ષ સુધી પ્રભુને નિર્દોષ આહાર ન મળ્યો, તેનું શું કારણ?

ઉત્તર—પાછલા ભવમાં ખલાવાઢમાં એકઠા કરેલા ધાન્યને બળદો ખાતા હતા, એટલે ખેડુતો મારતા હતા, ત્યારે પ્રભુના જીવે ખેડુતોને કહ્યું કે—" મોંઢે છીંકુ બાંધવાથી તેઓ ધાન્ય નહિ ખાઈ શકે". ખેડુતોએ કહ્યું કે, અમને છીંકુ બાંધતાં નથી આવડતું, ત્યારે પ્રભુએ બળદોના મોંઢે છીંકું બાંધ્યું તેથી બળદોએ ૩૬૦ નીસાસા મૂક્યા. એમ બળદોને દુઃખ દેવાથી જે લાભાંતરાય કર્મ બાંધ્યું તેનો અબાધા કાલ વીત્યાબાદ દીક્ષાના દિવસે ઉદય થયો, અને સાધિક વર્ષ સુધી તે ઉદય ચાલુ રહ્યો. કર્મક્ષીણ થયા બાદ પ્રભુને આહાર મળ્યો.

આ આહાર દેવાના પ્રભાવે શ્રેયાંસકુમાર મુક્તિપદ પામ્યા. બાકીના તીર્થંકરોએ પરમાન્ન (ખીર) થી પારણું કર્યું હતું. પ્રથમ પારણું કર્યા બાદ પ્રભુ ૧૦૦૦ વર્ષ સુધી છદ્મસ્થપણામાં વિચર્યા. ત્યારબાદ અઠ્ઠમના તપમાં રહેલા પ્રભુને ફાગણ વદિ અગિયારસે પુરિમતાલ નગરે ક્ષપકશ્રેણિમાં ચઢતાં ધ્યાનાન્તરીયકાલે લોકાલોક પ્રકાશક કેવલજ્ઞાન પ્રકટ થયું. પ્રભુદેવે તીર્થની સ્થાપના કરી. તેમનો શ્રી પુંડરીકાદિ ૮૪ ગણધરો, ૨૦૬૦૦ વૈક્રિયલબ્ધિવાલા મુનિઓ, ૧૨૬૫૦ વાદિમુનિઓ, ૨૦૦૦૦ કેવલી મુનિઓ, ૧૨૭૫૦ ચઉનાણિ મુનિવરો, ૯૦૦૦ અવધિજ્ઞાની, ૪૭૫૦ ચૌદપૂર્વીઓ, ૮૪૦૦૦ સાધુઓ, બ્રાહ્મીઆદિ ૩૦૦૦૦૦ સાધ્વીઓ, ૩૦૫૦૦૦ શ્રાવકો, ૫૫૪૦૦૦ શ્રાવિકાઓ — એ પ્રમાણે પરિવાર હતો. પદ્માસને ૭ ઉપવાસ કરી મહા વદિ તેરસે અષ્ટાપદ પર્વતની ઉપર પ્રભુ સિદ્ધિપદ પામ્યા. આસન્નસિદ્ધિક ભવ્ય જીવો આ બીનાને ધ્યાનમાં લઈને વર્ષીતપ કરે છે. તેનો સંક્ષિપ્ત વિધિ (તપાવલીમાં કહ્યા મુજબ) આ પ્રમાણે જાણવો. એકાંતરે ઉપવાસ કરવા, પારણે બેઆસણું, બે વખત પ્રતિક્રમણ તથા પૂજા વગેરે. **'श्रीआदिनाथाय नमः'** આ પદની વીસ નોકારવાલી ગણવી, સાથિયા, પ્રદક્ષિણા, ખમાસણા બાર બાર, ૧૨ લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ. ફાગણ વદિ આઠમથી શરૂઆત કરાય છે. ત્રણ ચોમાસીના છઠ્ઠ વગેરે અને વૈશાખ સુદિ ત્રીજે છઠ્ઠ આદિ યથાશક્તિ તપ કરી પારણું કરે. ઠામચઉવિહાર કરવો. આની સવિસ્તર બીના તપોરત્ન મહોદધિ આદિ ગ્રંથોથી જાણી લેવી.

એ પ્રમાણે ભવ્ય જીવો અખાત્રીજનું રહસ્ય જાણવા ઉપરાંત વર્ષીતપની, સુપાત્રદાનની, લાભાન્તરાયાદિ કર્મબંધની બીના જાણી કર્મના બંધથી બચી સુપાત્રદાનનો લાભ લેવા પૂર્વક શીલ, તપ, ભાવનાની નિર્મલ સાધના કરી અક્ષય સુખમય મુક્તિપદને પામો એ જ હાર્દિક ભાવના!

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પુરાતન ઈતિહાસ અને સ્થાપત્ય

પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ (ત્રણ લેખો)

સંપાદક :—
મુનિરાજ શ્રી જયન્તવિજયજી

(૪૧)[30]

सं. ११६३ जेष्ट (ज्येष्ठ) सुदि १० श्री संडेरक गच्छे लंप्रमई देव्या जया च श्रेयसे २ पत्न्या जिनमत्या कारितः ॥

સં૦ ૧૧૬૩ના જેઠ સુદિ ૧૦ને દિવસે, શ્રી **સંડેરક** ગચ્છના,[31] શેઠ પ્રમંદ અને તેની પ્રથમ ભાર્યા જયા દેવીના શ્રેય માટે, તેની બીજી ભાર્યા જિનમતીએ આ[32] મૂર્ત્તિ ભરાવી.

(૪૨)

संवत् १२८८ वर्षे ज्येष्ठ सुदि १३ बुधे श्री खं(षं)डेरक गच्छे श्रीयशोभद्रसूरि-संताने दुःसाधश्रीउदयसिंहपुत्रेण मंत्रिश्रीयशोवीरेण स्वमातुः श्रीउदयश्रियः श्रेयसे मादडीग्रामचैत्ये जिनयुगलं कारितं प्रतिष्ठितं च श्रीशान्तिसूरिभिः ॥

સવંત્ ૧૨૮૮ ના જેઠ સુદિ ૧૩ને બુધવારે; શ્રી **સંડેરકગચ્છ** અને શ્રી **યશોભદ્રસૂરિ**ની અમ્નાયવાળા, ‘ દુઃસાધ ’ બિરૂદધારક શ્રી **ઉદયસિંહ**ના પુત્ર મંત્રી

૩૦, નં. ૪૧ અને ૪૨ના લેખો; ‘ જોધપુર ’ સ્ટેટના ‘ જાલોર ’ પરગણાના **ગુડા** (બાલોતરા) નામના ગામની બહાર અરધો માઈલ દૂર આવેલ યતિવર્યશ્રી રાજ વિજયજીની સુંદર બગીચીના ઘર દેરાસરમાંની બે જિનમૂર્ત્તિઓના છે. તેમાંનો પહેલો લેખ, મૂ. ના. જીની ડાબી બાજુની બેઠી મૂર્ત્તિની બેઠક પર અને બીજો લેખ તેની પાસેની સુંદર મૂર્ત્તિ (કાઉસગ્ગીયા) ની ગાદી પર ખોદેલો છે.

મારવાડમાં ‘ એરણપુરા (શિવગંજ)’ થી લગભગ પશ્ચિમમાં વીશ માઈલ દૂર **‘ ગુડા ’** નામનું ગામ આવેલું છે; તે ‘ બાલોત ’ જાતના રાજપૂતોની જાગીરીનું હોવાથી ‘ બાલોતરા ’ એવા ઉપનામથી ઓળખાય છે. ‘ ગુડા ’ માં હાલ ભવ્ય જિનમંદિરો ૩, શ્રાવકોનાં ઘર લગભગ ૩૦૦, ધર્મશાળા, ઉપાશ્રયો, જ્ઞાનભંડારો અને શ્રીજીવદયા જ્ઞાન પ્રચારક મંડલ આદિ છે. ચાર થોઈ અને ત્રણ થોઈ એમ કટ્ટર બે પક્ષો છે કે જે એક બીજાના ઉપાશ્રયોમાં જતા નથી.

૩૧ ‘ અણહિલપુર પાટણ ’ની નજીકમાં આવેલા “ સાંડેરા ” નામક ગામના નામ ઉપરથી **“ સંડેરકગચ્છ ”** નિકળ્યો હોય એમ જણાય છે. આ ગામનું પહેલાં ‘ સંડેરકપુર ’ નામ હતું, અને પૂર્વકાલમાં ત્યાં સારા ધનાઢ્ય શ્રાવકોની વસ્તી હતી.

૩૨ વિશેષતા : પદ્માસનવાળી અને શ્રી તીર્થંકર ભગવાનની મૂર્ત્તિની જેવી આ મૂર્તિના જમણા ખંભા ઉપર મુહપત્તિની આકૃતિ બનેલી છે. એટલે આ કોઈ પણ ગણધર ભગવાનની મૂર્તિ હોય તેમ જણાય છે.

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

શ્રી **યશોવીરે,** પોતાની માતા શ્રી **ઉદયશ્રી**ના શ્રેય માટે 'માદડી' ગામના જિન મંદિરમાં પધરાવવા માટે જિનયુગલ (કાઉસ્સગ્ગીયાનું જોડલું)[33] કરાવ્યું અને તેની શ્રી **શાંતિસૂરિજી**એ પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

(૪૩)[34]

ॐ श्रीखं(षं)डेरकगच्छसूरिचरणोपास्तिप्रवीणान्वये ।
दुःसाधोदयसिंहसूनुरखिलक्ष्माचक्रजाग्रद्यशाः ।
बिंबं शांतिविभोश्चकार स यशोवीरो गुरुमंत्रिणा ।
मातुः श्रीउदयश्रियः शिवकृते चैत्ये स्वयं कारिते ॥ १
जेष्ट(ष्ठ) शुक्लत्रयोदश्यां वसुवस्वर्कवत्सरे ।
प्रतिष्टा (ष्ठा) मादडीग्रामे चक्रे श्रीशांतिसूरिभिः ॥
सं० १२८८ वर्षे ज्येष्ट (ष्ठ) सुदि १३ बुधे ।

---

૩૩ આની જોડીના બીજા કાઉસ્સગ્ગીયા આ જ દેરાસરમાં મૂ. ના. જીની જમણી બાજુમાં વિરાજમાન છે. તેની ગાદી પર પણ એ જ સંવત્-મિતિ અને એ જ હકીકતવાળો લેખ છે. પરંતુ એ આ લેખની સાથે બરાબર મળતો હોવાથી તે લેખ અહીં આપવામાં આવ્યો નથી.

આ બન્ને કાઉસ્સગ્ગીયા અને બીજી ત્રણ બેઠી જિનમૂર્ત્તિઓ; લગભગ વીશેક વરસ પહેલાં, 'ગુડા'થી ત્રણ માઈલ દૂર આવેલા 'માદડી' નામના ગામના સીમાડાની જમીન માંથી પ્રગટ થયેલ. ગુડા નિવાસી યતિવાર્ય **રાજવિજયજી**એ તે વખતે પ્રયાસ કરી એ પાંચે મૂર્ત્તિઓ ત્યાંથી અહીં લાવી, તુરતમાં જ પોતાની બગીચીમાં ઘરદેરાસર કરાવીને તેમાં પધરાવેલ છે.

૩૪ ફુટનોટ ૩૦માં જણાવેલ 'ગુડા' નામના ગામથી લગભગ ત્રણ માઈલ દૂર 'માદડી' નામનું ગામ આવેલું છે. તેના સીમાડામાંના 'આંગણુવો' નામના અરટ (રેંટ)ની પાસેના સારણેશ્વર મહાદેવના દેરાની ભમતીના આંગણામાં સુંદર નકશી યુક્ત આરસની પરિકરની ગાદી અને પરિકરકનો ઉપરનો ભાગ એમ બે નંગ પડેલા છે; તેમાંની પરિકરની ગાદી પર આ લેખ ખોદેલો છે. પરિકરની ગાદીની લંબાઈ ૨૪ ઈંચ, ઊંચાઈ ૧૨ ઈંચ છે અને— પરિકરના ઉપરના ભાગની લંબાઈ ૩૨ ઈંચ, ઊંચાઈ ૧૬ ઈંચ છે.

આ "**માદડી**", જોધપુર સ્ટેટની જાલોર હકુમતનું ગામ છે, પણ તે 'પાવઠા'ના ઠાકોરની જાગીરીનું ગામ છે. 'માદડી' માં હાલમાં એક શ્રાવકનું ઘર, જિનમંદિર કે ઉપાશ્રય નથી. સાંભળવા પ્રમાણે અહીંના શ્રાવકો પહેલાં જાગીરદારની સાથે અણબનાવ થવાથી ગધૈયો (ગાધેતરો) ઘાલી ઉછાળા ભરીને ચાલ્યા ગયા છે. ત્યારથી આજ સુધી કોઈ પણ જૈન ત્યાં રહેવા ગયેલ નથી.

આ પરિકરના બે ભાગો, થોડાં વર્ષો અગાઉ 'માદડી' ગામના સીમાડામાંની જમીનમાંથી નિકળ્યા હતા. ત્યાંથી લાવીને આ શિવાલયમાં રાખેલા છે. સાંભળવા પ્રમાણે 'ગુડા' ના શ્રાવકોએ ઉપર્યુક્ત પરિકર મેળવવા માટે ઘણો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

શ્રી **સંડેરકગચ્છ**ના આચાર્યોનાં ચરણોની સેવા કરવામાં પ્રવીણતાવાળા કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ (તેના ભક્ત), 'દુઃસાધ' બિરૂદધારક મંત્રી [35] 'ઉદયસિંહ'ના પુત્ર અને તમામ રાજાઓના સમૂહમાં જેમની કીર્તિ પ્રસરેલી છે, એવા મહામંત્રી [36] શ્રી

પાવઠાના ઠાકોર તે આપના નથી. સાંભળવા પ્રમાણે માદડી ગામમાં બીજી ઘણી જિન-મૂર્ત્તિઓ જમીનમાં છે. તેમાંની થોડીક લોકોના દેખાવામાં આવી હતી, પરંતુ જાગીરદાર ઠાકોરે તે પાછી જમીનમાં છુપાવી દીધી છે, અને કોઇ પણ જૈન સાધુ કે શ્રાવકને તે સ્થાન દેખાડવાની તેમ તે સંબંધી વાત કરવાની પણ મનાઈ કરી દીધી છે. અમો 'ગુડા' થી તે સ્થળ જોવા માટે 'માદડી' ગયા હતા, પરંતુ ત્યાંના કોઇ પણ માણસે તે સ્થાન બતાવ્યું નહિં. જો કે તે સ્થાનમાં હાલ જમીન ઉપર કાંઈ પણ દેખાય તેમ નથી. ઠાકોરની મંજુરી લઇ જમીન ખોદવામાં આવે તો મૂર્ત્તિઓ જરૂર મળી આવવાની સંભાવના છે. માટે લાગવગ ધરાવનારાઓએ આ માટે અવશ્ય કોશિષ કરવી જોઈએ.

૩૫ આ મંત્રી 'ઉદયસિંહ' 'ધર્કટગોત્ર' અને 'સંડેરકગચ્છ'ની આમ્નાયવાળો શ્રેષ્ઠ શ્રાવક હતો. તેની ધર્મપત્નીનું નામ 'ઉદયશ્રી' હતું. મંત્રી 'ઉદયસિંહ' બહુ ધનાઢ્ય, મહાદાનેશ્વરી, શૂરવીર અને ધર્મવીર હતો. તેણે અનેક વખત યુદ્ધ કરી લાખો શત્રુઓને પરાસ્ત કર્યા હતા. તેની શૂરવીરતાને જોઈને રાજાઓએ તેને "દુઃસાધ" એવું બીરૂદ આપ્યું હતું. તેણે અનેક તીર્થોની મહોત્સવ પૂર્વક યાત્રાઓ કરી હતી અને 'સંડેરકગચ્છ'ના આચાર્યોનો તે ભક્ત હતો. ઘણું કરીને તે 'જાલોર' (જાવાલિપુર) નો રહેવાશી હતો. તેનું સાસરૂં 'માદડી' ગામમાં હતું.

૩૬ મહામંત્રી યશોવીર ઉપર્યુક્ત 'દુઃસાધ ઉદયસિંહ અને ઉદયશ્રી'નો મુખ્ય મંત્રી હતો. મંત્રી 'યશોવીર', બહુ બુદ્ધિશાળી અને રાજનીતિને જાણનારો હોવાથી તેને "મંત્રિગુરૂ", તથા વિદ્વાનોનો આશ્રયદાતા હોવાથી "કવીન્દ્રબંધુ" આવાં બિરૂદો મળેલાં હતાં. તે ઘણો વિદ્વાન્ તેમજ ધનવાન્ પણ હતો. તેને મહામાત્ય 'વસ્તુપાલ–તેજપાલ' સાથે ગાઢ મિત્રાચારી હતી. મંત્રી **વસ્તુપાલ**ના પૂછવાથી તેણે મહામાત્ય **તેજપાલે** 'આબુ' ઉપર 'દેલવાડા'માં બંધાવેલ અપૂર્વ કારીગરીવાળા શ્રી 'લૂણવસહી' નામક મંદિરની શિલ્પ સંબંધી ભૂલો બતાવી હતી. શ્રી 'જિનહર્ષગણિ' વિરચિત શ્રી 'વસ્તુપાલ ચરિત્ર'માં મંત્રી **યશોવીર**ના સંબંધમાં કેટલુંક વર્ણન કરેલું છે. તેણે પોતાનાં ૧ માતા, ૨ પિતા અને ૩ પોતાના કલ્યાણ માટે 'આબુ–દેલવાડા'ના 'વિમલવસહી અને લૂણવસહી' નામના મંદિરોમાં સુંદર કોરણીવાળી ત્રણ દેવકુલિકા — દેરીઓ કરાવીને તેમાં જિનમૂર્ત્તિઓ વિ. સં. ૧૨૪૫ અને ૧૨૯૧માં પધરાવી હતી. તેમજ તેણે પોતાના મોસાળમાં (માદડીગામમાં) પોતાની માતાના કલ્યાણ માટે ભવ્ય જિનાલય કરાવીને તેની વિ. સં. ૧૨૮૮માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. પછીથી કાળક્રમે કોઈ વેળા કોઈ કારણથી તે મંદિરનો નાશ થયો હશે, અને તેમાંની મૂર્ત્તિઓ ભૂમિમાં ભંડારવામાં આવી હશે. પાછો ઉદયકાળ થતાં તેમાંની પાંચ મૂર્ત્તિઓ જમીનમાંથી પ્રગટ થઈ, કે જે

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

'યશોવીરે' પોતે પોતાની માતુશ્રી 'ઉદયશ્રી'ના કલ્યાણ માટે **'માદડી'** ગામમાં કરાવેલા જિન મંદિરમાં પધરાવવા માટે, શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની સપરિકર મૂર્તિ[૩૭] કરાવી. ॥ ૧ ॥ તેની 'માદડી' ગામમાં શ્રી **શાંતિસૂરિજી**એ વિ. સં. ૧૨૮૮ ના જેઠ સુદિ ૧૩ ને બુધવારે પ્રતિષ્ઠા કરી છે. ॥ ૨ ॥

સં. ૧૨૮૮ ના જેઠ સુદિ ૧૩ ને બુધવાર.

'ગુડા'ની બગીચીના દેરાસરમાં પધરાવવામાં આવી છે. તેમાંની બે ઉભી મૂર્તિઓ (કાઉસ્સગ્ગીયા)માંની એકપરનો લેખ અહીં લેખાંક ૪૧ માં પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે.

૩૭ 'ગુડા'થી બે માઈલ દૂર 'દયાળપુરા' ગામના ઝાંપામાં આવેલ પણ 'માદડી' ગામના તાબાના એક અરટ (રેંટ)ના ખેતરના એક ખુણામાં શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની મૂર્તિનું ખંડિત ધડ પડ્યું છે. તેની બેઠકપર લેખ નથી, પરંતુ હરણનું લંછન છે. એટલે મંત્રી 'યશોવીરે' ભરાવેલી સપરિકર શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની મૂર્તિ કદાચ આ જ હોય અને જમીનમાંથી નિકલ્યા પછી આમ જ રખડતી રહેવાથી ખંડિત થઈ ગઈ હોય.

(પૃષ્ઠ ૫૩૮ થી ચાલુ)

શરૂ થઈ જાય તે વાતમાં કોઈથી ના પાડી શકાશે નહિ. જપ, તપ, ધ્યાન, ગુરૂવંદન, વૈયાવચ્ચ આદિ ક્રિયાઓમાં જેમ તે ધ્યાન આવી શકે છે, તેવી રીતે ક્ષમાના વિચારોમાં તે ધ્યાન આવી શકે તેમાં નવાઈ શી?

લેખકે તે અમુલખ ઋષિના લખાણમાં પણ જો મન દીધું હોત અને શ્વેતામ્બર આગમોને ખોટી રીતે વગોવવા અને પલ્લિવાલોને ભડકાવવામાં તે લેખક મસ્ત ન બનેલો હોત તો તે જ લેખમાં **'किंचित् भी क्रोध नहीं किया'** આવું જોરદાર વાક્ય જે આખી કથાના સારરૂપ છે તે દેખ્યા વગર રહેત જ નહિ. તે ઉપરથી ક્ષમાના મુદ્દાને જો સમજત તો લેખકને સાચા એવા શ્વેતામ્બરોની નિંદા કરવી ન પડત.

"સમ્પાદકીય ટિપ્પણિયાં"માંની "સચેત હોજાઓ" શીર્ષક નોંધ

સંપાદકીય ટીપ્પણીમાં શ્રીમાન્ મીઠ્ઠનલાલજીના નામની જે ટીકા કરવામાં આવી છે તે કેટલી બધી ખોટી છે તે હકીકત તે પત્ર (કે જેની નકલ ત્યાં જ આપવામાં આવી છે તે) વાંચવાથી સમજી શકાય તેમ છે. કેમકે તે પત્રમાં કેવળ પુસ્તકને મોકલતાં પુસ્તકનો ઉપયોગ માત્ર જણાવેલો છે. દિગમ્બર પ્રતિમાઓને ખસેડવી કે શ્વેતામ્બર પ્રતિમાઓને લાવવી, અગર દિગમ્બર વસ્તુઓને ખસેડવી અને શ્વેતામ્બર વસ્તુઓને લાવવી તે વાતની ગંધ પણ નથી. એ બધા કરતાં તો ચંદનગાવની સાથે જે સંબંધ જોડાએલો છે તે તો લેખકની ચોરી બુદ્ધિને જ જાહેર કરી રહ્યો છે. પણ આવા લેખોથી કે આવી કૂટ નીતિથી ધર્મસ્થાનો કે તીર્થો આપણાં કરી લેવાતાં નથી તેમ જ કોઈ પણ ન્યાય સમજનારો એમાં કલ્યાણને સમજે પણ નહિ.

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

लुप्तप्राय: जैन ग्रन्थों की सूचि

कर्ता—श्रीयुत अगरचंदजी नाहटा, कलकत्ता

कई वर्ष पूर्व दिगम्बर पंडित जुगलकिशोरजी मुख्तार सम्पादित "अनेकान्त" पत्र पढने का सुअवसर मिला था। उसमें लुप्तप्राय: दिगम्बर जैन ग्रन्थों को सप्रमाण सूचि और उन अलभ्य ग्रन्थों को खोजनिकालनेवालों को पुरस्कार देने की योजना प्रगट हुई थी। उसे पढकर श्वेताम्बर समाज के भी सैंकडों ग्रन्थ जिनके होने के मात्र उल्लेख ही पाये जाते हैं पर उनकी प्रतियां नहीं मिलती—उनकी सूचि बनाने की सहज इच्छा जागृत हुई, परन्तु साधनाभाव से उसे शीघ्र ही कार्यरूप में परिणत नहीं कर सका।

गत वर्ष जब मैं कलकत्ते में था उस समय इस सम्बन्ध में लेख लिखकर साहित्यसेवी विद्वानों का ध्यान आकर्षित करने के विचार से, जैनधर्म प्रचारक सभा भावनगर के स्वर्ण ज्युबीली महोत्सव के उपलक्ष में "जैनधर्म प्रकाश" का विशेषांक निकलनेवाला था उसमें प्रकाशनार्थ "अलभ्य ग्रन्थों की खोज" शीर्षक एक लेख भेजा। परन्तु लेख विलम्ब से पहुंचने से उक्त अंक में प्रकाशित न हो सका। अत: उसको "जैन" पत्र में प्रकाशनार्थ भेजा। उसमें उस लेख का कुछ हिस्सा प्रकाशित होने के पश्चात् आगे उसका प्रकाशन नहीं किया गया, और वह अधुरा ही रहा।

इसके पश्चात् जब मैं बिकानेर गया, इस विषय में विशेष रूप से खोज करना प्रारम्भ किया, और उसके फल स्वरूप जितनी सामग्री संग्रह कर सका उसकी एक सप्रमाण (उल्लेखवाले ग्रन्थों के नामसह) सूचि तैयार की। पर उसे किसी गम्भीर जैन साहित्यसेवी विद्वान् मुनिमहाराज को दिखाये बिना प्रकाशित करना उचित नहीं समझकर, पाटणस्थ पूज्य मुनिराज श्री पुण्यविजयजी महाराज को वह सूचि अवलोकनार्थ भेजी और उन्होंने संशोधनानुसार उसे व्यवस्थित की, जो यहां प्रकाशित की जाती है।

इस सूचि में नोंधित ग्रन्थों में के कई तो सैंकडों वर्षों से ही अनुपलब्ध हैं, पर कई तो अभी १००–२०० वर्षों में ही लुप्त हो गये हैं। भंडारों में खोज करने से उनके मिलजाने की पूर्ण सम्भावना है। अभी तक जैन समाज में साहित्य प्रेम जैसा चाहिए उसका १६मा भाग भी नहीं है। इसीसे सैंकडों जगह हस्तलिखित ग्रन्थों के भंडार हैं पर अधिकांश भंडारों के तो ताले ही लगे रहते हैं। न तो उनकी सूचि ही बनी है न समय पर किसी साहित्य प्रेमी के निवेदन करने पर भी वे ग्रन्थ देखने मिलते हैं। इसी कारण हमारे भंडारों में हजारों साहित्य–पुष्प के होने पर भी साधारण साहित्य–प्रेमी की तो बात ही क्या, बडे बडे विद्वानों को भी उनकी सुवास लेने का सुअवसर नहीं मिलता। घर में अनेक रत्नों के होने पर भी हमें उनके लिये

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

बाहर भटकना पडता है। आशा है अब भी हम सत्य को समझकर हमारे ग्रन्थरत्नों की खोज में लग जायेंगे।

नंदीसूत्र उल्लिखित अलभ्य ग्रन्थः—

उत्कालिक श्रुतः— १ कल्पाकल्प। २ चुल्ल (क्षुल्क?) कल्प। ३ महाकल्प[1]। ४ महाप्रज्ञापना। ५ प्रमादाप्रमाद। ६ पोरसी मंडल। ७ मंडल प्रवेश। ८ विद्याचारण विनिश्चय। ९ आत्मविभक्ति (विशुद्धि)। १० ध्यान विभक्ति। ११ संलेखनाश्रुत। १२ वीतरागश्रुत। १३ विहार कल्प। १४ चरणविधि (विशुद्धि)।

कालिक श्रुत— १६ क्षुल्लक विमान प्रविभक्ति। १६ महाविमान प्रविभक्ति। १७ अंगचूलिका[2]। १८ वर्ग्गचूलिका। १९ विवाहचूलिका। २० अरुणोपपात। २१ वरुणोपपात। २२ गरूडोपपात। २३ धरणोपपात। २४ वेश्रमणोपपात। २५ वेलंधरोपपात। २६ देवन्द्रोपपात। २७ उत्थानश्रुत। २८ समुत्थानश्रुत। २९ नागपरिज्ञावलिका।

पाक्षिक सूत्र उल्लिखित अलभ्य ग्रन्थः—

३० आसीविष भावना। ३१ दृष्टिविष भावना। ३२ महास्वप्न भावना। ३३ चारणस्वप्न भावना। ३४ तैजस निसर्गी। ३५ नरक विशुद्धि (जे. सा. सं. इ.)।

प्राभृत ग्रन्थः—

योनि प्राभृत—धारसने कृत (सं. १३०) ग्र. ८०० (बृहत टिप्पनिका उल्लिखित)। सिद्धि प्राभृत। निमित्त प्राभृत। विद्या प्राभृत। प्रतिष्ठा प्राभृत। कर्मप्राभृत (कर्मग्रन्थ उल्लिखित) विज्ञानप्राभृत। कल्पप्राभृत (विविध तीर्थ कल्प उल्लिखित)। स्वर प्राभृत (ठाणांग टीका उल्लिखित)। नाट्यविधि प्राभृत (रायपसेणी टीका उल्लिखित)।

	कर्ता	उल्लेख
निर्युक्तियें:—		
सूत्रप्रज्ञप्ति निर्युक्ति	भद्रबाहु	आवश्यक निर्युक्ति
ऋषिभाषित निर्युक्ति	,,	,,
अनुयोगः—		
लोकानुयोग	कालिकाचार्य	पंचकल्पभाष्य
प्रथमानुयोग	,,	जैनप्रभा, वर्ष १, पृ. १३०
संहिता:—		
कालकसंहिता	,,	,,

१. बृहत्कल्प की किसी किसी हस्तलिखित प्रति में उसीका नाम महाकल्पसूत्र लिखा है। पर ये भिन्न भिन्न ज्ञात होते हैं।

२. उपलब्ध अंगचुलिया बंगचुलिया संभवतः पीछे के बने हुए हैं, उनकी प्राचीन से प्राचीन लिखित प्रति कब की मिली है इसकी खोज करना आवश्यक है। नन्दी की विषय विचारणा से रायपसेणी सूत्र भी उपलब्ध रायप्रसेणी से भिन्न होना चाहिये। दृष्टिवाद भी अलभ्य है पर वह बहुत पूर्व ही नष्ट हो चुका था अतः सूचिमें नहीं लिखा गया।

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

"जैन साहित्यनो संक्षिप्त इतिहास" में उल्लिखितः

ग्रन्थ	कर्ता	उल्लेख की पृष्ठ संख्या
१ पंचकल्प		७५
२ ज्योतिषकरंड टीका	पादलिप्तसूरि	८५
३ हरिवंश चरित्र	विमलसूरि	टि. १२४
४ नयचक्र	मल्लवादि	१३६
५ मानमुद्रा भंजन नाटक	देवचंद्रगणि	२८०
६ प्रबन्ध शत	रामचंद्रसूरि	३२२
७ नैषधकालवृत्ति	मुनिचंद्रसूरि	२४३
८ नाममाला	धनपाल	१९९

श्री कल्याणविजय जी कृत "आपणां प्राभृतो" लेखमेंः–(जैनयुग, वर्ष १, पृ. ८७)

गोविन्द निर्युक्ति। सिद्धिविनिश्चय (निषीथचूर्णि)। तरंगवती। मलयवती। मगधसेना। चेटकचरित्र (निषीथचूर्णि)। अशोकवती।

ग्रंथ	कर्ता	उल्लेख
चूडामणि श्लो. ९६०००	द्राविड देश के दुर्विनीत राजा कृत	
बावनप्रबंध तारागणादि	बप्पभट्टिसूरि	प्रभावक चरित्र
वसुदेव चरित्र	भद्रबाहु	देवेन्द्रसूरिकृत शान्तिनाथ चरित्र
तत्त्वार्थ भाष्य टीका	मलयगिरि	तत्त्वार्थ प्रस्तावना पृ. ४७
आचारांगविवरण	गन्धहस्ति ?	,, ,,
आत्मानुशासन	जिनेश्वरसूरि	जै. सा. संशोधक, खंड १ अं. १
श्रावकप्रज्ञप्ति	उमास्वाति	गण. शा. श० बृहद वृत्ति
आचार वल्लभ	,,	प्रवचन परीक्षा
प्रतिष्ठा कल्प	,,	सकलचंद्र कृत प्रतिष्ठा कल्प
संसारदावानल वृत्ति	हरिश्चंद्र गणि	प्रश्नोत्तर पद्धति
प्रभावक चरित्र	पल्लीवालगच्छीय आमदेवसूरि	पाटणमतपत्र
विधिकरणशतक	,, शांतिसूरि	२५ प्रश्नोत्तर ग्रन्थ
समाचारी	अभयदेवसूरि शि. परमानंद	,,
रहस्य कल्पद्रुम	जिनप्रभसूरि	बीकानेर भंडारस्थ प्रति
बत्रीसी अंतर्गत ११	सिद्धसेन (३२ में २१ प्राप्त)	
सप्तसन्धान काव्य	हेमचंद्रसूरि	मेघविजयकृत सप्तसन्धान
वादानुशासन	,,	

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

कुशलशतसइ	कुशलचंद्र	हिन्दी जैन साहित्य इतिहास
अलंकार प्रबोध	अमरचंद्रसूरि	काव्यकल्पलतावृत्ति
ठाणांगवृति	जिनराजसूरि	श्री सारकृत जिनराज सूरिरास[1]

श्री हरिभद्रसूरिकृत अलभ्य ग्रन्थ :—

गणधरसार्द्धशतक बृहद्वृत्ति उल्लिखित ग्रन्थ—अर्हत् चूडामणि। क्षेत्र समासवृत्ति। जीवाभिगमलघुवृत्ति। संग्रहणीवृत्ति।

हरिभद्रचरित्र उल्लिखित — अनेकान्तप्रघट्ट। चैत्यवन्दन माला (संस्कृत)। धर्मलाभसिद्धि। परलोकसिद्धि। प्रतिष्ठाकल्प। बृहन्मिथ्यात्वमथन। लग्नशुद्धि। लोकबिन्दु। वीरस्तव। वीरांगद कथा। वेदबाह्यता निराकरण। व्यवहारकल्प। श्रावकप्रज्ञप्ति वृत्ति। श्रावकधर्मतंत्र। षट्दर्शनी। संक्तिपंचिसी (?)। संपंचासित्तरी।

अन्यान्य ग्रन्थ—कर्मस्तववृत्ति। कुलक। क्षमावल्लीबीज। जंबूद्वीपप्रज्ञप्ति टीका। ज्ञानपंचक विवरण (गाथासहस्री उल्लिखित)। तत्त्वार्थलघुवृत्ति। धर्मसारमूल टीका (प्रज्ञापना टीका उल्लिखित)। धर्मसंग्रहणी (स्याद्वादमंजरी उल्लिखित) धूर्ताख्यान। न्यायविनिश्चय। न्यायावतारवृत्ति (प्रबंधकोष उल्लिखित)। पंचस्थानक (मध्यान्ह व्याख्यान उल्लिखित)। मुनिपतिचरित्र। यतिदिनकल्प। यशोधरचरित्र। लघुक्षेत्रसमास। संस्कृतात्मानुं। सर्वज्ञसिद्धि—सटीक। स्याद्वादकुचोद्य परिहार। संबोध प्रकरण। भव्यवर पुंडरीक (प्रश्नोत्तरपद्धति उल्लिखित।

श्रीमद् यशोविजयजी कृत अलभ्य ग्रन्थ[2]

१ अध्यात्मबिन्दु। २ अध्यात्मोपदेश। ३ अलङ्कार चूडामणि टीका। * ४ आकर *। ५ आत्मख्याति। ६ काव्यप्रकाश टीका। ७ छंद चूडामणि टीका। ८ ज्ञानसार चूर्णि। ९ तत्त्वालोक विवरण। १० त्रिसूत्र्या लोकविधि*। ११ द्रव्यालोक*। १२ प्रमारहस्य *। १३ मङ्गलवाद*। १४ लताद्वयम्। १५ वादमाला*। १६ वादरहस्य *। १७ विधिवाद*। १८ वीरस्तवटीका। १९ वेदान्तनिर्णय। २० वेदान्त विवेक सर्वस्वम्। २१ वैराग्यरतिः। २२ शठ प्रकरणम्। २३ सिद्धान्त तर्क परिष्कार। २४ सिद्धान्तमञ्जरी टीका। २५ स्याद्वाद मंजूषा। (स्याद्वाद मंजरी टीका)। २६ स्याद्वाद रहस्य*। २७ कूपदृष्टांत विशदीकरण*। २८ ज्ञानार्णव* (अपूर्ण कोडायभंडार)। (क्रमशः)

१. यह रास हमारी ओर सेप्रकाशित "ऐतिहासिक जैन काव्य संग्रह" में छप चुका है।

२. जैनस्तोत्र सन्दोह प्रस्तावना पृ. ९८ में अलभ्य २७ ग्रन्थो की नोंध है उसमें मुनिवर्य श्री पुण्यविजयजी के सूचनानुसार विचार बिन्दु उपलब्ध है अतः न० २६ तक के ग्रन्थ उक्त प्रस्तावना एवं न. २७–२८ जैनसाहित्यनो संक्षिप्त इतिहास के आधार से सूचि की गइ है।

* श्रीमद् के स्वयं रचित ग्रन्थो में इनका उल्लेख है।

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

સમાચાર

પદવી પ્રદાન—

આચાર્ય પદવી—આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયલબ્ધિસૂરિજી મહારાજના શિષ્ય ઉપાધ્યાય મહારાજ શ્રી લક્ષ્મણવિજયજી તથા ઉપાધ્યાય મહારાજ શ્રી ગંભીરવિજયજીને સીહોર મુકામે ચૈત્ર વદી પાંચમના દિવસે આચાર્ય પદવી આપવામાં આવી છે.

પ્રવર્તક પદ—મુનિરાજ શ્રી દુર્લભવિજયજીના શિષ્ય મુનિરાજ શ્રી ઉદ્યોતવિજયજીને, આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયપ્રતાપસૂરિજીના શિષ્ય મુનિરાજ શ્રી માણેકવિજયજીને તથા આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયભક્તિસૂરિજીના શિષ્ય મુનિરાજ શ્રી ચંદનવિજયજીને ઘોઘા મુકામે ચૈત્ર સુદી પાંચમના દિવસે પ્રવર્તક પદ આપવામાં આવ્યું છે.

કાળધર્મ—

આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયદાનસૂરિશ્વરજી મહારાજના વયોવૃદ્ધ શિષ્યરત્ન મુનિરાજ શ્રી નાયકવિજયજી મહારાજ પાટણ મુકામે ચૈત્રવદી ચોથના દિવસે કાળધર્મ પામ્યા છે.

મુનિમહારાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજના શિષ્ય મુનિમહારાજ શ્રી હિમાંશુવિજયજી મહારાજ સિંધ–કરાંચી તરફ વિચાર કરતા હાલા (સિંધ) મુકામે ચૈત્ર વદી છઠના દિવસે કાળધર્મ પામ્યા છે.

નવું પેપર—

ગઈ મહાવીર જયન્તીના સ્મરણ રૂપે પુનામાંથી “મહારાષ્ટ્ર જૈન” નામનું પાક્ષિક પત્ર નીકળવાના સમાચાર મળ્યા છે.

નવી આર્ટ્સ કૉલેજ—

અમદાવાદમાં શેઠ શ્રી કસ્તુરભાઈ લાલભાઈએ રૂા. બે લાખની કરેલી સખાવતના પરિણામે આવતા જુન મહિનાથી શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈ આર્ટ્સ કૉલેજ શરૂ થશે.

કેસની મુદત—

શૌરીપુર તીર્થના અંગે શ્વેતાંબર અને દિગમ્બરો વચ્ચે ચાલતા કેસના અંગેની આગળની તારીખ નવમી ઑગસ્ટની રાખવામાં આવી છે.

સર્વ ધર્મ પરિષદ્—

તાજેતરમાં ધુળીયા (પશ્ચિમ ખાનદેશ) મુકામે મળેલી સર્વ ધર્મ પરિષદ્‌માં જૈનધર્મ સંબંધી આચાર્ય મહારાજ શ્રી સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજ તરફથી હિન્દી ભાષાનો નિબંધ મોકલવામાં આવ્યો હતો. પ્રોફેસર સુરૂ તથા હર્બર્ટવોરને અંગ્રેજી ભાષામાં જૈનધર્મ સંબંધી નિબંધો મોકલ્યા હતા. તથા મુનિરાજ શ્રી ન્યાયવિજયજી (ન્યાયતીર્થ) એ ત્યાં હાજર રહીને જૈનધર્મ સંબંધી પોતાનો હિન્દી ભાષાનો નિબંધ વાંચી સંભળાવ્યો હતો. ઉપાધ્યાય શ્રી સુખસાગરજી મહારાજે પણ ત્યાં જૈનધર્મ સંબંધી ભાષણ કર્યું હતું.

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

Regd. No. B. 3801

આજે જ મંગાવો !

श्री जैन सत्य प्रकाश

नो

श्री महावीर निर्वाण विशेषांक

પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવના

જીવન સંબંધી ભિન્નભિન્ન વિદ્વાનોએ

લખેલા અનેક લેખોનો સંગ્રહ.

મૂલ્ય :

ટપાલખર્ચ સાથે ૦-૧૩-૦

બે રૂપિયા આપી, ગ્રાહક

થનારને ચાલૂ અંક

તરીકે મળશે.

શ્રી જૈનધર્મ-

સત્યપ્રકાશક સમિતિ.

જેશિંગભાઇની વાડી, ઘીકાંટા,

અમદાવાદ. (ગુજરાત)

For Private And Personal Use Only